

Sobre l'ús de les categories de “dreta” i “esquerra” en el camp literari*

Gisèle Sapiro

ÉCOLE DES HAUTES ÉTUDES EN SCIENCES SOCIALES (EHESS)

sapiro@ehess.fr

Rebut: 20/09/2016

Acceptat: 06/11/2016

RESUM

La història intel·lectual usa les categories de dreta i esquerra sense tenir en consideració la seua aplicació als mons culturals i el seu significat. Aquest article presenta una anàlisi d'aquesta qüestió a partir de l'estudi de la lògica d'importació de la categorització política de dreta i esquerra en el camp literari francès i en la manera com aquesta categorització ha evolucionat des del segle XIX fins als anys 50.

Paraules clau: camp literari, camp polític, categories esquerra/dreta, França.

ABSTRACT. *On the use of 'Right' and 'Left' in the Literary Field*

Intellectual history uses the political categories 'Right' and 'Left' without taking into account their application to and meaning in cultural spheres. This paper analyses this topic based on the study of how 'Right' and 'Left' were used in the French literary field and how that use evolved from the end of the 19th century to the 1950s.

Keywords: literary field, political field, right/left political categories, France.

SUMARI

La transposició de l'oposició dreta / esquerra al camp literari

Retrat sociològic de l'escriptor «de dreta» i de l'escriptor «d'esquerra»

Els fonaments de la ideologia literària d'esquerra

L'adveniment d'una esquerra literària a partir de l'Alliberament

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Gisèle Sapiro. École des hautes études en sciences sociales. Bureau 829. 190-198 avenue de France 75013 Paris.

Suggeriment de citació / Suggested citation: Sapiro, G. (2016). Sobre l'ús de les categories de “dreta” i “esquerra” en el camp literari. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 130(2), 99-123.

* Aquest article ha estat prèviament publicat a la revista *Sociétés et représentations*, 2001/1, pags. 19-53. Traducció d'Aina Reig amb col·laboració de M. Josep Cuenca.

Aquest article, en la seua versió actual, deu molt a les riques discussions que hem mantingut amb Frédérique Matonti, a la seua lectura atenta i a les seues remarques assenyades, la qual cosa li agraïm.

Com a categories fonamentals del pensament polític, la història cultural posa en circulació espontàniament les nocions de dreta i d'esquerra per classificar les actituds polítiques dels intel·lectuals. Ara bé, malgrat que la història de les idees s'ha orientat cap als continguts ideològics que aquestes idees abracen i cap a la seua redefinició amb la transformació dels afers polítics, rarament s'examinen aquestes nocions preconstruïdes com a tals. La perspectiva essencialista planteja dos esculls epistemològics. El primer afecta la pertinença de l'ús d'aquesta oposició binària com a principi de classificació. No negarem aquesta pertinença en el present article, però tampoc no ens estalviarem una reflexió sobre les modalitats d'aplicació, o més aviat de transposició, d'aquesta oposició en els universos culturals –el camp literari en el nostre cas–, i sobre els paràmetres específics amb què s'ha de relacionar aquesta oposició al seu si. El segon escull es deriva del primer: si aquestes categories tenen l'avantatge de ser esquemes de percepció als quals recorren freqüentment els agents i els seus contemporanis (periodistes, crítics) per a classificar i classificar-se, presenten també, per això mateix, un risc, el de la falsa familiaritat, que només pot ser superat historitzant el sistema de classificació intern i la significació social de les categories que se'n deriven en l'univers concret que estudiem. Sense la pretensió de donar respostes exhaustives a aquestes dificultats, intentarem aportar ací algunes reflexions a partir d'un estudi sobre el camp literari francès dels anys 1920 a la dècada de 1950, un període de forta mobilització dels escriptors en l'escenari polític. És també un període de fixació i d'universalització de les nocions de «dreta» i «esquerra» com a categories principals d'identificació política a França. Insistirem, més en concret, en dues dimensions molt conegudes, però sovint amagades en els enfocaments empírics, de la polaritat espacial com a esquema de percepció del món social: la asimetria i el principi relacional (per molt repulsiu que siga) sense el qual no existeix cap dels dos pols.

Les categories polítiques de «dreta» i «esquerra», que van aparèixer sota la Revolució Francesa, s'han fixat progressivament en el vocabulari parlamentari, però

no és fins a la fi del segle XIX quan són substituïdes per altres categories de percepció política com «rojós» i «blancs», que esdevenen les categories fonamentals de la percepció política, en un primer moment al si de les fronteres que les van veure nàixer (França) i després en altres indrets.¹ La universalització d'aquests indicadors espacials com a categories del pensament polític tendeix alhora a la simplificació i a la permuta de categories discontinües en un continu pel procediment de duplicació (la mateixa esquerra inclou alhora una esquerra i una dreta) o mitjançant la introducció d'un centre, que permet al seu torn altres matisos, com ara centreesquerra, centredreta, extrema esquerra, extrema dreta –matisos aquests que es van adoptar a partir de la Restauració– (Bon, 1985).² Però aquesta universalització és un resultat de la força de suggestió d'aquests matisos com a esquemes fonamentals de divisió del món.

En el seu estudi sobre «La preeminència de la mà dreta», Robert Hertz va mostrar que la asimetria orgànica entre la mà dreta i la mà esquerra no era suficient per a explicar el privilegi social de què gaudia universalment la mà dreta, sinó que, més aviat, contribuïa a aquesta asimetria orgànica el sistema de representacions preexistent, que oposa sagrat a profà, noble a vulgar i vil, força a feblesa, el principi masculí al principi femení, el costat dret al costat esquerre (Hertz, 1970). Estretament lligada a l'ordre religiós, la lateralització a la dreta és un dels trets més compartits per les societats tradicionals i persisteix sota formes laïcitzades en les societats industrialitzades.

El 1789, l'adopció de l'oposició horitzontal entre el costat dret i el costat esquerre de l'Assemblea Nacional francesa va simbolitzar la ruptura amb un ordre social jerarquitzat i amb la seua representació vertical de

1. Per a una anàlisi detallada de l'aparició d'aquestes nocions espacials en el vocabulari polític i de la seua difusió, vegeu l'estudi de Marcel Gauchet (1993). Vegeu també Louis Dumont (1990).

2. Daniel Gaxie (1978: 84) insisteix en el paper de les parelles ideològiques en l'estructuració dels camps polítics europeus en el segle XIX.

dalt a baix. No obstant això, s'han pogut establir continuïtats entre la bipartició de l'Assemblea del 1789 i la repartició dels escons en els Estats Generals de França (específicament amb el retorn del clergat al seu lloc originari, que era al costat dret) (Laponce, 1981: 48). De fet, sota l'aparença de la neutralitat, la simetria i la reversibilitat derivades de la representació espacial horitzontal –per oposició a la representació vertical que predomina en les societats en què la jerarquia social està codificada en la llei–, les categories polítiques «dreta» i «esquerra» es carreguen semànticament amb les representacions associades a l'oposició cultural fonamental, la dreta lligada al que és noble i susceptible d'una translació cap amunt, l'esquerra amb el que és innoble i tendent cap avall, cosa que tradueix la nova visió jeràrquica del món social, que oposa «l'elit» al «poble».

Però, a diferència de la lateralització a la dreta que caracteritza la majoria dels sistemes de representació del món, la política moderna apareix semànticament lateralitzada a l'esquerra (ideologia d'esquerra).³ Com explica el politòleg canadenc Jean Laponce, la política ha de ressituar-se en un sistema de conjunt en què, amb la religió sempre al costat dret, la política es ressitua d'immediat a l'esquerra, ja que aquesta amenaça l'ordre inalterable que deriva de la visió religiosa del món (Laponce, 1981: 44-45). És testimoni d'això el menyspreu que els mantenidors de l'ordre i els representants de «l'elit» social manifesten respecte a la política des dels inicis de la Tercera República Francesa: assimilada al parlamentarisme, la política apareix com a vulgar, bruta, vil i denigrant, com veurem més endavant. L'esquerra, utilitzada més de grat que la dreta i reivindicada més sovint com a etiqueta política, determina enormement també el mapa polític, l'emergència de nous moviments al seu si (el socialisme i després el comunisme) que animen ritualment el canvi del joc parlamentari. A la dreta, en canvi, la denominació, adoptada en un primer moment per determinats partits, s'abandona

ràpidament,⁴ i es tendeix a negar l'existència d'una dreta i d'una esquerra.⁵ En efecte, aquest fenomen és en part resultat de la menor unitat entre les esferes d'influència de la dreta, travessades principalment per l'oposició entre republicanisme i antirepublicanisme. Però és també l'expressió de «la ideologia d'esquerra» esmentada més amunt. El conservadorisme, que es caracteritza per l'acceptació de l'ordre establert com un fet autoevident, no es constitueix com a actitud política, és a dir com a «reacció»,⁶ fins al moment en què aquest ordre es veu amenaçat o posat en perill per la banda de l'esquerra.

Calia fer aquestes consideracions prèvies per a abordar la qüestió que ací ens interessa: les condicions de transposició de les categories de dreta i d'esquerra al camp literari i la seua importància social. Després d'algunes hipòtesis sobre la transposició d'aquestes categories com a esquemes de classificació en el camp literari i la seua funció, esbossarem, a partir d'una enquesta estadística, un retrat sociològic de l'escriptor de dreta i de l'escriptor d'esquerra en el període d'entreguerres, i indicarem els límits d'un enfocament com aquest. Tot seguit, ens demanarem pels fonaments literaris de «la ideologia d'esquerra» en el món de les lletres en aquella època, abans d'abordar el canvi de la relació de forces entre «l'esquerra» i la «dreta» del camp literari en el moment de l'alliberament de

4. Vegeu René Rémond, (1982: 390).

5. Aquesta constatació va fer afirmar a Alain, el 1931, la cèlebre frase: "Quan algú em demana si encara té sentit la distinció entre partits de dreta i partits d'esquerra, homes de dreta i homes d'esquerra, la primera idea que em ve al cap és que l'home que em fa aquesta pregunta no és certament un home d'esquerra". Resposta d'Alain a l'estudi de Beau de Loménie (1931), *Qu'appellez-vous droite et gauche?*.

6. "Així, el conservadorisme liberal dels sectors de la classe dominant que té la reproducció assegurada fins al punt de ser òbvia s'oposa a les disposicions reaccionàries dels sectors que, amenaçats quant al seu futur col·lectiu, només poden mantenir el seu valor relacionant-se amb el passat i referint-s'hi, referint-se als sistemes de valors, és a dir, a una lògica de la determinació del valor, que correspon a un estadi superat de l'estructura del camp de les classes socials". Pierre Bourdieu (1979: 530).

3. També Albert Thibaudet (1932: 17) havia constatat aquest fenomen des del 1932.

França i l'adveniment d'una veritable esquerra literària al voltant de Jean-Paul Sartre i de la revista *Les Temps Modernes*.

LA TRANSPOSICIÓ DE L'OPOSICIÓ DRETA / ESQUERRA AL CAMP LITERARI

Francis Haskell (1989: 147 i següents) recorda el que el llenguatge artístic deu a la politització general de la vida induïda per la Revolució Francesa: és llavors quan termes com «avantguarda», «reaccionari» o «anarquista» entren en el repertori dels qui escriuen sobre les arts. Però si es pot dir que la tendència a posar en relació l'estil i la política data de la Revolució Francesa, el recurs al vocabulari polític en la crítica d'art no esdevé una pràctica corrent fins al període romàntic, i més concretament durant el segon quart del segle XIX. Així, Stendhal va començar la seua crítica del Saló del 1824 amb la declaració següent: «Les meues opinions, en pintura, són les de l'*extrema esquerra*», amb la qual cosa les dissociava de les seues opinions polítiques, que eren de «centredreta» (Stendhal, 1972: 5-7). Però un ús del vocabulari parlamentari com aquest, provocador en Stendhal, és aïllat. D'altra banda, el procés d'autonomització del camp literari en relació als poders polític, religiós i econòmic qüestiona la legitimitat del recurs al llenguatge polític en matèria de literatura.⁷ Aquest procés es deu, d'una banda, a la fi del mecenatge i a la industrialització del mercat del llibre en el segle XIX, que fa nàixer, contra la llei del mercat, la reivindicació d'un valor estètic diferent del valor comercial de les obres (amb el reconeixement dels iguals contra l'èxit de venda), i, d'altra banda, es deu a la diferenciació progressiva de les activitats literària, política, periodística i a la professionalització dels agents de cadascun d'aquests espais a partir de principi del segle XX. La transformació de les pràctiques polítiques amb l'arribada d'un règim democràtic amb la Tercera República també contribueix a l'allunyament dels

escriptors, aquests aristòcrates del pensament i del verb, que no amaguen el seu menyspreu enfront de la «cuina parlamentària». No és casual que, en un moment en què el mercat del llibre experimenta una expansió i una crisi sense precedents (Charle, 1979), aquests dos fenòmens (capitalisme i democràcia) estiguen estretament associats en les representacions internes; els valors negatius que no té el primer serveixen per a estigmatitzar el segon i viceversa: interessos particulars, demagògia, clientelisme, recerca de vots, llei de mercat i llei del nombre... aquestes expressions són suficients per a resumir els principis de repulsa que dicten les representacions que els escriptors tenen del capitalisme i de la democràcia, principis que es fonamenten en la incompatibilitat dels valors que aquests dos sistemes promouen amb la concepció elitista de la pràctica literària i amb el vincle amb el llenguatge que suposa aquesta pràctica:⁸ «La llengua francesa és una llengua erudita, és aristocràtica per naturalesa i per textura; de la democràcia només li poden venir inconvenients», deia Charles Maurras en una entrevista amb Frédéric Lefèvre el 1923.⁹ L'èxit d'*Action française* en el camp literari té molt a veure amb la doble denúncia de la democràcia i de l'imperi dels diners en les lletres, sobre la qual es funda una doctrina que dona a la política els seus títols de noblesa, arrelant-se en una filosofia social i en una teoria estètica. A despit d'aquest antagonisme entre el parlamentarisme i l'elitisme dels lletraferits, i malgrat les resistències d'una part d'ells, el vocabulari polític s'ha adaptat en la «República de les lletres».

La transposició de les categories polítiques de dreta i d'esquerra com a esquemes classificatoris en el camp literari procedeix d'un doble moviment, el de la universalització de les categories espacials

7. Sobre el procés d'autonomització del camp literari, vegeu Pierre Bourdieu (1971 i 1992). Sobre la promoció dels valors purament estètics, Albert Cassagne (1997[1906]).

8. Frédéric Bon (1985: 561-565) ofereix una de les claus per a comprendre aquest antagonisme quan explica que, al contrari de les prescripcions de la retòrica culta, que condemna l'abundància de les figures del discurs i la sobrecàrrega del terme, el llenguatge polític abusa de figures com la prosopopeia i la metàfora, que prefereix «vulgar» i «laboriosa» més que no refinada.

9. Entrevista amb Charles Maurras, en Frédéric Lefèvre (1996: 263).

com a significants de la identitat política a principi del segle xx, i el de la legitimació de les categories polítiques com a sistema de classificació pertinent al si del camp literari.

És tot just a principi del segle quan les nocions de dreta i d'esquerra, que havien restat confinades a la pràctica parlamentària, entren en les campanyes electorals, i esdevenen les «categories primordials de la *identitat* política» (Gauchet, 1993: 408).¹⁰ Aquesta transformació del vocabulari polític és fruit de la concurrència de factors diversos, en particular l'augment del poder dels socialistes, que modifica les regles del joc parlamentari, l'emergència dels partits, l'adhesió d'una fracció dels conservadors a la República, l'aparició del «nacionalisme» i sobretot la bipolarització engendrada per l'afer Dreyfus: «Dreta i esquerra s'imposaran aleshores com els noms per excel·lència d'aquestes dues Frances, que s'enfronten apassionadament per l'essencial, la veritat, la justícia, la religió, la nació, la revolució» (Gauchet, 1993: 413). L'adopció d'aquests noms, manifesta a partir de les eleccions del 1902 en què van guanyar les esquerres, es confirma en les lluites sobre la qüestió religiosa en el moment de la separació entre l'Església i l'estat, i es generalitza a partir de les eleccions del 1906. Tot just abans de la Primera Guerra Mundial, aquest ús es consagra definitivament. Caldria relacionar aquest fenomen amb l'emergència, al tombant de segle, d'un grup de professionals de la política que van fer de mediadors en el procés de politització de la població francesa,¹¹ i amb l'increment fulgurant del tiratge de la premsa, el qual assegurava una gran difusió de les categories esmentades.¹²

10. El subratllat és de Marcel Gauchet (1993).

11. Max Weber (1959) analitza especialment l'aparició d'aquests professionals de la política. Sobre el seu paper en el procés de politització vegeu Bernard Lacroix (1985: 530).

12. El tiratge total dels diaris parisencs passa de 2 milions a 5,5 milions d'exemplars, el dels diaris provincials de 700.000 a 4 milions. Mentre que el 1889 el diari més venut, *Le Petit Journal*, s'estabilitzava, molt per damunt dels altres, en prop de 600.000 exemplars, el 1912, *Le Petit Parisien* té un tiratge de 1.295.000 (Delporte, 1999: 44-45).

La generalització de l'ús de les categories espacials com a marcadors ideològics –un factor exogen al món literari per tal com descobreix una evolució del llenguatge apte a l'activitat política en un moment en què aquesta activitat s'especialitza–, no està, doncs, menys lligada a la conjuntura històrica que ha vist nàixer els «intel·lectuals» com a grup social i com a força política: l'afer Dreyfus (Charle, 1990). La gran mobilització dels escriptors dels dos bàndols oposats, amb Maurice Barrés i Émile Zola com a figures capdavanteres, el recurs a les demandes d'ambdós sectors, la consolidació d'aquesta bipartició en els grups socials (els salons literaris es van escindir políticament) i, finalment, la seua institucionalització sota la forma d'associacions i de lligues (Lliga dels drets de l'home, Lliga per la pàtria francesa) probablement van afavorir la transposició de les ruptures polítiques com a forma de classificació pertinent en el camp literari. És sobretot el cas de la lliga d'*Action française*, fundada per Charles Maurras, a la qual Albert Thibaudet atribueix un paper de primera magnitud en l'adaptació de l'oposició dreta / esquerra al si del món de les lletres: «No és cert que [*Action française*] l'haja creat, ni tampoc l'haja fet servir habitualment. Aquest va ser més aviat el primer diari polític que va eixir d'ambients exclusivament literaris. [...] Es va consolidar que l'hàbit de denominar els amics d'*Action française* com a escriptors de dreta i com a escriptors d'esquerra els hereus dels publicistes dreyfusians» (Thibaudet, 1932: 29).¹³

Tot i que l'afer Dreyfus va jugar el paper de catalitzador, això no és suficient per a explicar la fortuna que va tenir la classificació dreta / esquerra en el camp literari d'entreguerres. Entre la fixació d'un principi de classificació dels escriptors segons les seues actituds polítiques, la qual no és sinó una classificació més, i la legitimació del recurs al vocabulari polític com a principi de categorització que engloba les postures ètiques i estètiques, vist com a forma de demarcació de les posicions en el camp literari, hi ha un salt qualitatiu i no una relació de causa i efecte. A falta

13. Resposta d'Albert Thibaudet a l'estudi de Beau de Loménie (1931).

d'una investigació més aprofundida, ja podem plantejar els factors endògens que han afavorit aquest procés de transposició de la classificació dreta / esquerra. Com a espai on la lluita per la conservació o la transformació de les relacions de força adopta una forma oberta i torna a ocupar àmpliament la fractura entre «vells» i «joves», «ortodòxia» i «heterodòxia», el camp literari és un espai propici a la bipolarització, tret que comparteix amb l'àmbit polític. Aquesta especificitat sustenta, d'altra banda, la gran mobilització dels escriptors durant l'afer Dreyfus, mobilització que procedeix també de les transformacions del camp intel·lectual amb l'expansió de la universitat republicana (Charle, 1990). L'aparició d'una dreta literària, que ha contribuït a la politització del món de les lletres, tal com s'ha dit, està fortament lligada a aquestes transformacions. Però l'adopció d'una classificació dreta / esquerra en el camp literari té molt a veure amb la seua capacitat de sumar-se a les oposicions preexistents (com rere-guarda enfront d'avant-guarda), segons el procediment de la duplicació,¹⁴ i sobre la geografia literària (costat dret [*rive droite*] / esquerre [*rive gauche*] del riu). El 1929, Bernard Grasset assenyalava també: «Es diu, en pintura, “pompós” i “avantguarda”, en literatura “esquerra” i “dreta”. Sempre és el mateix, “a favor i en contra” d'allò que es feia ahir» (Grasset, 1929).¹⁵ Com va escriure Pierre Bourdieu:

[...] l'oposició entre la dreta i l'esquerra que, en la seua forma fonamental, concerneix la relació entre els dominants i els dominats, pot també, a costa d'una primera transformació, designar les relacions entre fraccions dominants i fraccions dominades de la classe dominant els mots «dreta» o «esquerra» prenen llavors un sentit pròxim al que adopten en expressions com ara “teatres del costat dret del riu” o “del costat esquerre”;

[aquesta oposició], en un grau suplementari de desrealització, pot servir també per a distingir dues tendències rivals d'un grup artístic o literari d'avantguarda, i així successivament (Bourdieu, 1979: 547).

Convertida en plataforma per a l'accés al gran públic, la premsa és el lloc en què s'efectuen aquestes transferències de sentit de l'univers polític al món literari, i, sens dubte, ha jugat un paper decisiu en aquest procés, projectat per determinats sectors del camp literari, que hi troben un mitjà per a assegurar la seua posició, en un moment de transformació del mercat i de les modes de consagració, amb l'aparició dels jurats literaris.

La constitució d'una extrema dreta literària al tombant de segle s'ha pogut interpretar com a signe d'ideologia de dreta del món de les lletres d'aquesta època. I, de fet, la forta mobilització ideològica de la dreta literària en aquesta època és una reacció al cientisme triomfant, a les reformes educatives (la de l'ensenyament secundari el 1902, que posa en dubte l'hegemonia de la cultura clàssica i del llatí i introdueix un itinerari modern científic), al desenvolupament de la universitat republicana i de la Nova Sorbona, a la qual s'acusa de fabricar «proletariat intel·lectual» (Bompaigne-Evesque, 1998). És també una rèplica a la difusió de l'internacionalisme socialista a l'Escola Normal Superior.¹⁶ Sota aquest vincle, l'evolució de Charles Péguy, estudiant d'aquesta universitat, socialista, dreyfusista, envers el catolicisme i el nacionalisme, trasllua les contradiccions induïdes per la seua posició entre camp universitari i camp literari. La rivalitat entre escriptors i professors —representats per l'*Académie Française*, d'una banda, i la Nova Sorbona de l'altra— pel monopoli de la legitimitat intel·lectual, en l'imaginari dels escriptors, coincideix amb la fractura social entre hereus i erudits,

14. Sobre aquest procés, que permet superposar i organitzar una sèrie d'oposicions segons una antinòmia simple i que des d'aquest punt de vista és, juntament amb l'augmentació, un dels processos predilectes de les taxonomies construïdes per les ideologies, vegeu Frédéric Bon (1985: 556-557).

15. Referència que m'ha comunicat personalment Philippe Olivera.

16. Aquesta citació, signe de la imposició d'aquesta representació en els ambients cultes, procedeix del testimoniatge de François Poncet a Agathon: «A l'Escola Normal Superior, no fa molt, es podien sentir ecos de la Internacional als corredors» (Agathon, 1995[1915]: 186).

cosa que no està deslligada de fonament social.¹⁷ En *La République des professeurs* (1927), Albert Thibaudet la identifica amb les discrepàncies geogràfiques entre París i la resta de les regions franceses, costat dret i esquerre del riu, i, evidentment, amb la polaritat política dreta / esquerra (Thibaudet, 1927). Però la realitat d'aquests vincles de concurrència entre camp literari i camp universitari i la seua traducció en el terreny polític i social no han d'ocultar les divisions internes de cadascun d'aquests universos, segons principis homòlegs, com ho testimonien els posicionaments d'uns i d'altres en l'afer Dreyfus (Charle, 1990).

Així, les fractures polítiques poden ser una manera de marcar els conflictes generacionals en el camp literari. El nacionalisme i el gust per l'ordre reivindicats per la generació que s'afirma al voltant del 1910, tal com es dedueix de l'estudi d'Agathon sobre *Les jeunes gens d'aujourd'hui* (1913), es revolten contra l'anarquisme literari dels simbolistes de primera generació, segons explica Georges Valois:

Cap al 1895 hi hagué l'apogeu de l'anarquisme literari i filosòfic. [...] Durant deu anys, el jovent va patir la influència de tots els escriptors que representaven l'anarquia moral, intel·lectual i política. Eren socialistes, revolucionaris, anarquistes. Hi havia, certament, un altre sector de tendència tradicionalista. Però eren completament ignorats. [...] Quinze anys més tard, inversió total de les posicions.¹⁸

Aquestes fractures poden remetre una vegada més a l'aïllament dels dos circuits de producció i de difusió, l'ampli i el restringit. Les categories espacials s'ajusten així perfectament a la geografia literària que oposa, des de la primera dècada del segle, *rive droite* i *rive gauche*, gran premsa i petites revistes (*Mercure de France*, *Nouvelle Revue Française*), teatre de Boulevard i teatre

d'innovació (Odéon, Vieux Colombier), *Académie Française* i Acadèmia Goncourt, «academicisme» i «creació».¹⁹ La «guerra de les dues ribes del riu», una expressió del desenvolupament de les petites revistes, però també de l'expansió de la premsa i de la professionalització dels periodistes,²⁰ sembla que està en el punt més àlgid tot just abans de la Primera Guerra Mundial.²¹ No obstant això, aquesta expressió encara no té una traducció explícita en termes polítics. Si bé la classificació dreta / esquerra no és present en l'estudi d'Agathon del 1913 sobre *Les jeunes gens d'aujourd'hui* –la qual invoca unes vegades l'oposició tradicionalista / revolucionària i, unes altres, les famílies ideològiques (anarquista, socialista o monàrquica)– Agathon (1995[1913]), la veiem aparèixer el mateix any sota la ploma d'Alfred Capus. Aquest autor de comèdies d'èxit, que acabava de ser nomenat acadèmic, en relació amb la importància que van adquirir els premis literaris, manifesta la seua preocupació pel fet que la vinculació de l'èxit depenga cada vegada més de criteris allunyats del mèrit; i afegeix: «També és indispensable que es diga si l'obra és "de dreta" o "d'esquerra" de manera que se sàpiga immediatament a què atènyer-se segons les opinions que un té».²² Així, des d'aquest moment la identificació política de les obres és sospitosa d'intervenir en la seua selecció i avaluació, en un moment de transformació de les formes de consagració.

De fet, l'acostament entre la caracterització política de les obres i els premis literaris no és fortuït. La imposició de la classificació dreta / esquerra com

19. Vegeu André Billy (1947a i b).

20. A partir de la fi del segle, «entre els periodistes coneguts, des d'aquest moment un de cada tres ja no té res en comú amb l'home de lletres, enfront d'un de cada cinc trenta anys abans», constata Marc Martin (1997: 61).

21. Aquesta dona lloc a un estudi de la revista *Les Marges*. Vegeu «Enquête sur la guerre des deux rives», *Les Marges*, 38-40, gener-abril del 1913. Sobre la història d'aquesta «guerra», vegeu Marie Carbonnel (2000: 97 i ss).

22. Aquestes paraules les cita Henri Dagan en el diari *Action* i es reproduïxen en la secció "Revues" de *Les Marges*, 46, 15 d'abril del 1914, p. 298.

17. El reclutament dels escriptors és, en efecte, més elitista que el dels professors parisencs, com ho ha mostrat Christophe Charle (1982: 9).

18. Testimoniatge de Georges Valois en Agathon (1995[1913]).

a mode de percepció del camp literari troba un terreny d'aplicació idoni en l'aparició d'unes noves instàncies designades per a orientar el gust del públic: els jurats literaris. L'assimilació del funcionament d'aquestes assemblees d'iguals que es pronuncien amb el vot de la majoria en les pràctiques parlamentàries afavoreix la generalització de les categories de dreta i esquerra com a principi de diferenciació pertinent en el món de les lletres, especialment perquè aquestes s'afegeixen a representacions preexistents. En l'*Académie Française*, que posseïa el monopoli del reconeixement institucional fins a la fi del segle XIX, hi havia el costum de distingir dos grups: el dels escriptors «professionals» i el dels escriptors del món «amateur» (Peter, 1949).²³ L'afer Dreyfus va implicar una redistribució dels papers i l'adhesió quasi immediata de vint-i-dos acadèmics—escriptors inclosos— a la Lliga de la Pàtria francesa (Charle, 1977: 240-264). Els escriptors de l'Acadèmia es divideixen llavors entre la «dreta» i «l'esquerra» acadèmiques, bipartició que correspon *grosso modo* a la fractura política republicanisme enfront d'antirepublicanisme, però també a oposicions d'ordre literari, tema sobre el qual tornarem.

Però són sobretot les batalles electorals a l'Acadèmia Goncourt, fundada el 1903, les que fixen la tendència a percebre els assumptes literaris d'acord amb les categories d'esquerra i de dreta. Perquè, a diferència de la Cúpula, on el vot és secret, la jove acadèmia fa públic el seu escrutini. La repercussió d'aquest premi anual concedit a una novel·la, que va creixent a mesura que es converteix en un esdeveniment mediàtic i, doncs, en una aposta econòmica per l'edició, és una

novetat en el camp literari.²⁴ Transforma radicalment les formes de reconeixement i, en conseqüència, els principis de regulació del mercat editorial, mentre que la divulgació de les baralles electorals alimenta la posada en escena mediàtica de la vida literària.

L'Acadèmia Goncourt semblava predisposada a decantar-se cap a l'esquerra per la seua afiliació amb el naturalisme, per la seua oposició explícita a l'*Académie Française* i per la posició social dels seus membres, atés que el testament d'Edmond de Goncourt prohibia la cooptació de «senyors» i d'homes del món amateur. Però l'impactant posicionament d'Émile Zola a favor de la revisió amagava la divisió provocada per l'afer Dreyfus al si de l'escola naturalista (Charle, 1979, 167 i ss.). L'adhesió de Léon Daudet a *Action française* el 1904 no va tardar a dissipar l'error d'aquestes expectatives, i va consolidar l'existència de dos camps polítics a l'Acadèmia Goncourt, dins els quals el de «l'esquerra» política tenia com a portaveu Lucien Descaves, apassionat de la Comuna i conegut antimilitarista, antany perseguit per la justícia per la seua novel·la *Sous-Offs* (1889). Les estratègies dels jurats per a escapar d'aquestes classificacions polítiques no fan més que intensificar-les. El 1917 Lucien Descaves, el qual, juntament amb el seu adversari polític Léon Daudet, donava suport a la candidatura de Courteline, protegit d'Octave Mirbeau, escrivia al president Gustave Geffroy: «Jo vote fins a l'esquerra pel meu candidat de dreta (com es veu): *Georges Courteline*».²⁵

La conjuntura de la guerra va accentuar la tendència a interpretar políticament l'elecció dels jurats. El premi concedit el 1916 a *Feu* d'Henri Barbusse, va semblar

23. L'autor té en compte una altra divisió en tres grups: els «peons», o membres de l'ensenyament superior, els «caporals», poetes, autors dramàtics i altra gent de ploma, i els «ducs», grup que incloïa igualment els altres senyors i els seus amics de «l'alta plebs» (Peter, 1949: 19-20).

24. Tret del premi de poesia, fins aleshores l'*Académie Française* només concedia premis honorífics de poca visibilitat. La seua funció de reconeixement es limitava principalment a la cooptació. La creació del Gran Premi de literatura de l'*Académie Française* el 1912, i després del Premi de novel·la el 1915, és testimoni de l'adaptació de la vella institució del *quai* de Conti a les noves regles de joc imposades per la seua versió jove.

25. Carta de Lucien Descaves a Gustave Geffroy, carta del 9 [illis] 1917 (el subratllat és de Lucien Descaves). Carton R.19 Correspondència de Lucien Descaves a Gustave Geffroy, Fonds Gustave Geffroy, Archives de l'Académie Goncourt.

com una victòria del camp de l'esquerra pacifista; en canvi, el premi del 1919 –que va enfrontar Marcel Proust amb Roland Dorgelès, autor de *Croix de bois*– va ser percebut per la premsa d'esquerra, de *L'Humanité* a *L'Oeuvre*, com una victòria de la «dreta» de l'assemblea dirigida per Léon Daudet. Anticipant-se a les apostes de vot en *L'Oeuvre* del 10 de desembre del 1919, André Billy afirmava que «la lluita es circumscriurà entre dos favorits, el de la dreta, Marcel Proust, pel seu llibre *A l'ombra de les noies en flor*, i l'altre, Roland Dorgelès»; Gabriel Reuillard va tractar Proust com «l'home de món, un d'aquests visitants assidus de salons de l'alta societat, aixoplugats a l'ombra de les joves en flor –com en diuen ells–, que s'ho ha sabut fer bé en alts cercles de la dreta, molt a la dreta...»²⁶ (es veu ací l'expressió, en el camp literari, d'aquesta ideologia d'esquerra semàntica que condemna la dreta a ser anomenada i denunciada com a tal per l'esquerra). L'any següent, la tria de René Maran –en detriment de Léon Daudet– per *Batouala*, subtitulada «*Véritable roman nègre*», on l'autor denunciava els costums de l'administració colonial, va ser aclamada per la premsa d'esquerra.²⁷

Tal com mostra el cas de Marcel Proust, les categories polítiques tendeixen a distanciar-se de les actituds polítiques adoptades pels escriptors i de l'oposició entre dreyfusians i antidreyfusians –recordem que Proust havia estat dreyfusista–, però també dels continguts ideològics reals o suposats de les obres, cosa que demostra la seua adaptació al si del camp literari. És així com aquestes categories s'introdueixen en l'oposició preexistent entre dues imatges socials de l'escriptor, el refinat i el bohemí, que divideix el món de les lletres des de la Revolució Francesa (Darnton, 1983; Siegel, 1991) (Roland Dorgelès, que no era un home d'esquerra, havia format part de la bohèmia de Montmartre). A propòsit d'una crítica que André Billy havia dedicat

anteriorment a Proust en *L'Oeuvre*, la tendència del moment a interessar-se pel personatge de l'autor, per la seua edat, la seua condició social, el seu estil de vida, en comptes de tractar de l'obra, el crític d'art Jacques-Émile Blanche denunciava en *Le Figaro* un acostament als mètodes electorals: «En la crítica, s'introdueixen els "trucs" de l'agent electoral».²⁸

La nova situació política a la fi de la guerra, en una conjuntura de pèrdua relativa de l'autonomia del camp literari, troba una traducció bastant directa en el camp intel·lectual. L'internacionalisme pacifista en la seua versió comunista té també un representant de qualitat en la persona d'Henri Barbusse, que el 1919 crida a constituir una Internacional dels intel·lectuals i agafa les regnes del moviment Clarté, pròxim a les concepcions de la Tercera Internacional (Racine, 1967). En la versió humanista, l'internacionalisme pacifista està dirigit per la figura no menys emblemàtica de Romain Rolland, darrere del qual s'ha organitzat un gran nombre d'escriptors per signar la «Declaració d'independència de l'esperit». Aquesta darrera convoca de manera immediata a una reacció dels intel·lectuals nacionalistes i catòlics: el manifest titulat «Per un partit de la intel·ligència», escrit pel crític catòlic pròxim a *Action française* Henri Massis, proclama la seua adhesió a les idees conservadores i nacionalistes, i adopta com a principi «la intel·ligència nacional al servei de l'interès nacional».²⁹ Davant d'aquestes demandes àmpliament difoses, té dificultats per a fer-se escoltar el posicionament del director de la *Nouvelle Revue Française*, Jacques Rivière, que, al contrari, es plantejava l'objectiu «d'aturar aquest entrebanc que la guerra exerceix encara sobre les intel·ligències» i reivindicava l'autonomia dels criteris estètics (Rivière, 1919: 4). *Action française*, guanyadora de la guerra, i el Partit Comunista [francès], acabat de crear, contribueixen àmpliament a la politització de les qüestions literàries en el període d'entreguerres.

26. Citats per Micheline Dupray (1986: 195 i 196).

27. «Com en les altres assemblees, la nostra tenia una *dreta* que [Henry] Céard [pròxim a Léon Daudet] havia abandonat per unir-se al costat de l'*esquerra* de la qual –no ho dubte– semblava que jo en formava part!», comenta Lucien Descaves (1946: 524).

28. Jacques-Émile Blanche, *Le Figaro*, 22 de setembre, 1919, en Olivier Rony (1977: 49).

29. El text d'aquests dos manifestos es reproduïx en Jean-François Sirinelli (1990: 41-46).

L'ús de les categories polítiques com a forma de classificació, és a dir, com a forma de demarcació de les posicions en el camp literari, es generalitza encara més en la mesura que tracta de compensar el buit deixat per la desaparició de les escoles literàries. L'adopció d'una concepció estètica definida per procediments formals i temàtiques privilegiades –que, durant tot el XIX havien caracteritzat les estratègies de distinció dels grups–, ja no és més que el que fan les avantguardes, i fins i tot en el seu cas, no és suficient per a imposar-se en l'escena literària: és a través d'un compromís ètic –el posicionament col·lectiu contra la guerra del Rif el 1925– com el grup surrealista afirma la seua identitat i assegura la seua posició (Bandier, 1999). Fent-se ressò de l'atracció dels simbolistes per l'anarquisme, la politització d'aquesta avantguarda reforça, al seu torn, la tendència a assimilar les actituds estètiques amb les posicions ideològiques, tendència ja inclosa en l'ús mateix del terme “avantguarda”.

De manera més general, les escoles literàries deixen lloc als moviments que es reuneixen sobre una base identitària dels escriptors nouvinguts o marginals: literatura regionalista, literatura catòlica, literatura populista, literatura proletària... (Thiesse, 1991; Serry, 1998 i 2000; Péru, 1991; Ambroise, 1998). Aquestes formes de reagrupament trasllueixen generalment una relació de força desfavorable al si del camp literari –escriptors provinents de la perifèria que no arriben a forjar-se una veritable posició en l'escena parisenca, aspirants més o menys desproveïts de recursos econòmics, socials o culturals necessaris per a accedir a les instàncies de legitimació més prestigioses com la *Nouvelle Revue Française*, o per a accedir als salons i als ambients de l'alta societat; tanmateix, van acompanyades de reivindicacions ètiques, fins i tot polítiques, que els confereixen una major visibilitat i, pel fet d'adreçar-se a un públic determinat, permeten de fer-se un lloc en la producció editorial.

En el segle XIX, la literatura era sovint un trampolí cap a la política, trajectòria de la qual Maurice Barrès és encara, en aquesta data, un representant il·lustre. Al contrari, a partir del 1920, la política, tot i que sovint denigrada, va esdevenir per a molts aspirants

una forma d'accés al camp literari (en efecte, per la «porta de darrere» o per la porta de l'heteronomia), una forma de socialització, i ben aviat una forma de demarcació de posicions. Aquesta introducció de la lògica política s'ha de relacionar, d'una banda, amb la transformació de l'oferta política –les tribunes que els partits ofereixen als escriptors en la premsa d'opinió, les tasques que els confien al seu si, i la política d'obertura als intel·lectuals com la practica el Partit Comunista francès a partir del 1932– Bernard, 1972; Prochasson, 1993)³⁰ i, d'una altra, amb les transformacions de l'edició i de la premsa. D'ara endavant les tribunes intel·lectuals tendeixen a definir-se segons la seua orientació ideològica. També veiem aparèixer en aquesta època, en estreta relació amb les estratègies dels editors a la recerca de nous públics, setmanaris polítics-literaris de gran tiratge: a la dreta; *Candide* el 1924, *Gringoire* el 1928, *Je suis partout* el 1930 (que ben aviat seria feixista), després 1933...; a l'esquerra, *Monde* el 1928 (comunista), *Marianne* el 1932 (radical), *Vendredi* el 1935 (esquerra antifeixista). De la mateixa manera, encara que limitat a un circuit de difusió més restringit, hi ha un conjunt de noves revistes de caire ideològic que es desmarquen, d'una banda, de les revistes generalistes com *La Revue des Deux Mondes* i, de l'altra, de grans revistes literàries com *Le Mercure de France* o la *Nouvelle Revue Française*. Es tracta de *La Revue universelle*, llançada el 1920 (catòlica, pròxima a *Action française*), *Clarté*, el 1921 (comunista), *Europa*, el 1923 (esquerra pacifista i després comunista), *Réaction*, el 1930 (monàrquica catòlica), *Esprit*, el 1932, (personalistes cristians), *Commune*, el 1933, (comunista), etc. En conclusió, l'experiència de la guerra, a la qual es dedica una part important de la producció novel·lesca, afavoreix la introducció de les ideologies en l'univers de la ficció –com és el cas de *Le Feu* de Barbusse, al qual el premi Goncourt va donar una gran repercussió–, però cal tenir en compte també la transformació de les pràctiques periodístiques i, en particular, l'aparició del gran reportatge, que renova els temes novel·lescos, com mostra l'exemple de les novel·les

30. Per a una anàlisi de la qüestió del Partit Comunista i dels intel·lectuals, vegeu Frédérique Matonti (2000: 405-424).

d'André Malraux dedicades a les guerres civils revolucionàries (Rieuneau, 1974).

Aquesta politització provoca resistències que, en formular-se, reforcen aquestes representacions. Així, Julien Benda denuncia, el 1927, *La traïció dels intel·lectuals* que sacrifiquen les altes exigències del seu art a les passions partidistes (Benda, 1972). El 1930, Marcel Arland lamenta aquest canvi de judici polític en el judici estètic:

No em sembla que siga menys perillosa la contaminació que la política imposa avui dia a la literatura. Els atacs de Julien Benda no han canviat res. Un escriptor, ho vulga o no, està obligat a comptar amb els partits polítics. No pot escriure un llibre sense que aquest no siga titllat d'immediat de ser de dreta o d'esquerra.³¹

L'estudi de Beau de Loménie, *Qu'appelez-vous droite et gauche?*, el 1931, consagra l'ús d'aquestes categories en el camp de la producció ideològica, fins i tot si un cert nombre de persones interrogades es neguen a considerar-les pertinents. «Només en parlar dels escriptors diem habitualment: en Tal és de dreta, en Tal és d'esquerra», respon Albert Thibaudet,³² que no es queda enrere l'any següent, en el seu llibre *Les idées politiques de la France*, un intent de classificació de les idees de «dreta» i «d'esquerra»: a la dreta, situa el tradicionalisme, el liberalisme, l'industrialisme; a l'esquerra, el jacobinisme i el socialisme, a més de la democràcia cristiana que «està girant cap a l'esquerra» (Thibaudet, 1932).

De fet, la classificació precedeix en bona mesura i anuncia la forta mobilització política dels escriptors en els anys 1930, de la qual el signe –i el senyal– més visible és el posicionament de Gide, símbol de l'artista separat del món, a favor del comunisme el 1932. Aquesta politització s'accentua completament després del 6 de febrer del 1934, amb la bipartició entre una dreta

neopacifista i una esquerra antifeixista. En aquest aspecte, és significativa la importància creixent que es dóna a l'actualitat en aquest bastió de la literatura pura que és la *Nouvelle Revue Française*, sota les pressions de Gaston Gallimard, d'André Gide i de Malraux (Cornick, 1995). Malgrat els esforços del director de la *Nouvelle Revue Française*, Jean Paulhan, per mantenir un equilibri entre «dreta» i «esquerra» i preservar la publicació de tot dogmatisme, François Mauriac li recrimina el 1935 la deriva política de la revista «[...] fins i tot si la *Nouvelle Revue Française* s'haguera posicionat a la dreta, em faria l'efecte que aquesta ha perdut la seua raó de ser. [...] Potser, malauradament, s'han esvaït els temps en què una revista literària podia jutjar els esdeveniments des de prou amunt per a no resultar-ne víctima».³³ El 1937, Jean Paulhan escriu a Marcel Arland:

No puc sinó creure que el paper de la *Nouvelle Revue Française* és, ara més que mai, el de no involucrar-se directament en la lluita de partits. La baixesa de certs judicis de valor, més visible encara en *Europe*, *Commerce*, etc. que en *Candide* o *Action française* (la qual sovint es jacta de ser justa), serveix bastant d'avertiment. Però almenys que la nostra imparcialitat no siga per indiferència. Voldria que la *Nouvelle Revue Française* fóra imparcial amb passió.³⁴

Però quan, el 1938, Paulhan consulta diferents col·laboradors de la revista sobre quina orientació donar-li per destacar-ne més intensament la unitat, la compara amb *Europe* i *Esprit*, en les quals «l'ànima de la revista» és segons ell «tan sensible»: «I jo sé bé, afegeix, que és, ací i allà, a costa d'un catecisme polític o moral» del qual la *Nouvelle Revue Française* sempre s'ha protegit.³⁵ La política ha esdevingut una forma de demarcació i de diferenciació en el camp literari.

31. Marcel Arland, «Examen» [1930], imprés dins Arland (1952: 31-32).

32. Resposta d'Albert Thibaudet a l'estudi de Beau de Loménie (1931: 76).

33. Carta de François Mauriac a Jean Paulhan, [1935], Fonds Jean Paulhan, Archives IMEC.

34. Jean Paulhan a Marcel Arland, [principi del 1937], en Jean Paulhan, Marcel Arland (2000: 55-56). Podria ser que es tractara de *Commune* més que no de la revista literària *Commerce*.

35. Carta de Jean Paulhan a René Daumal, 11 d'abril del 1938, en Jean Paulhan (1992: 48).

Les categories de «dreta» i «d'esquerra» tendeixen a inserir-se en les oposicions literàries preexistents, que se superposen en part sense coincidir-hi completament: «d'alta societat» / «bohemi», «vells» / «joves», escriptors d'èxit / aspirants, rereguarda / avantguarda. Tal com s'ha vist, aquestes no sempre donen compte de les actituds polítiques efectives, però aquestes representacions, en aquest univers simbòlic, tenen igualment una força d'imposició i de prescripció en la mesura que associen amb les posicions de les expectatives particulars. Fora d'això, no estan totalment desproveïdes de fonament social, com mostren les grans tendències estadístiques.

RETRAT SOCIOLÒGIC DE L'ESCRITOR «DE DRETA» I DE L'ESCRITOR «D'ESQUERRA»

La bipolarització política del camp literari en els anys 1930 justifica que hom mire de fer una aproximació estadística a l'evolució del reclutament de la «dreta» i de «l'esquerra» en el camp literari durant el període d'entreguerres, enfocament que tindrà en compte els límits i el doble biaix que introdueixen, d'una banda, la reducció de la gamma d'actituds possibles a una oposició binària i, de l'altra, la sobreimposició d'un principi de categorització que està lluny d'esgotar-se en els assumptes pròpiament literaris. Tanmateix, la nostra recerca sobre les trajectòries de 185 escriptors en actiu entre la dècada del 1920 i la fi de la dècada del 1940, permet descarregar el pes de les característiques socials i de les posicions ocupades en el camp literari sobre les decisions polítiques dels escriptors d'entreguerres.³⁶

La major part dels escriptors «d'esquerra» es troben al si de la generació jove: més d'una tercera part tenen menys de trenta anys el 1920, mentre que els escriptors de dreta es troben en la mateixa proporció entre els de més de trenta anys, i la meitat tenen més de quaranta anys el 1920. Cal distingir entre l'extrema dreta, que atrau escriptors més joves (dos de cada cinc se situen en la franja d'edat entre els trenta-un i els quaranta anys) i la dreta conservadora, en la qual dos escriptors de cada cinc tenen més de cinquanta anys. Aquesta constatació, que corrobora la relació establerta entre l'envelliment social i la tendència al conservadorisme, s'intensifica per dos factors. El primer es relaciona amb el ritme i la forma d'evolució propis del camp literari, que, després del romanticisme, es manifesten mitjançant revolucions simbòliques. El segon factor és el trencament que imposa la guerra: com va analitzar Karl Mannheim, l'agitació social accelera la cristallització de noves generacions (Mannheim, 1990: 65-66).

L'efecte generacional es confirma pel període d'entrada en el camp literari segons la data de primera publicació: més de la meitat dels escriptors «de dreta» van començar la seua carrera literària abans de la Gran Guerra, mentre que més de tres quartes parts dels escriptors «d'esquerra» són nouvinguts en el camp literari del període d'entreguerres. D'altra banda, els efectius de l'esquerra augmenten regularment a mesura que n'arriben de nous (amb el doble de freqüència en l'esquerra que en la dreta): van passar de 39 en els anys 1920 a 58 a finals dels anys 1930 (en

36. Es tracta de preses de posició polítiques efectives. Per controlar millor els resultats, hem dividit els posicionaments polítics d'acord amb una periodització que correspon a la transformació dels esdeveniments polítics: 1920-1930, 1930-1934, 1934-1939, 1940-1944, 1944-1947, 1947-1952, 1952-1956. Ens centrarem ací en el període d'entreguerres; i per al període de l'ocupació remetem al nostre llibre *La Guerre des écrivains (1940-1953)* (Sapiro, 1999). Pel que fa als resultats dels períodes de la postguerra (especialment a partir del 1947), només tenen un valor indicatiu sobre l'evolució dels escriptors de la recerca: per a una anàlisi més aprofundida hauria calgut considerar els escriptors que van iniciar-se en el camp literari després de l'Alliberament. D'acord amb el nostre objectiu, hem reagrupat les diferents esferes d'influència segons les categories de dreta i d'esquerra (per als escriptors massa joves a l'inici del període o morts a

partir dels anys 1940 hi ha unes altres tres modalitats, que agrupen les tendències «altres / no respon», «poc polititzat», «no aplicable»). «L'esquerra» comprén l'extrema esquerra trotskista o similars, els comunistes i els seus companys de camí, els socialistes, els radicals socialistes i els demòcrates cristians; la «dreta» combina la dreta conservadora, l'extrema dreta (*Action française*, lligues) i les tendències feixistes; aquesta inclou el gaullisme en la postguerra. Evidentment, no es tracta únicament dels militants, sinó també dels simpatitzants. A causa de la feblesa dels efectius globals, calia procedir a uns reagrupaments un poc matiusers els resultats dels quals matisarem a partir de divisions més detallades. Per a les fonts i la construcció de les variables de la recerca, vegeu l'annex inclòs en *Sapiro* (1999: 703 i ss).

xifres absolutes); és a dir que es passa d'un escriptor de cada cinc a un escriptor de cada tres per al conjunt de la població estudiada, mentre que l'evolució del reclutament de la dreta és molt més feble (de 52 a 61, és a dir, de més d'un quart de la població a un terç d'aquesta). Però hi ha una clara evolució dels efectius en els dos camps, cosa que confirma la constatació precedent d'una politització del camp literari en els anys 1930: la taxa global dels escriptors compromesos³⁷ (de dreta o d'esquerra) augmenta prop d'un 10% després del 1934, sense incloure els nous escriptors nascuts després del 1910.

El tall generacional també es reflecteix en els llocs de publicació, segons el primer editor principal: els escriptors «de dreta» generalment publiquen en editorials nascudes a final del segle XIX (un de cada cinc en la molt conservadora Plon, un de cada quatre en Albin-Michel, Flammarion, Stock o Calmann-Lévy), mentre que prop de dos terços dels escriptors «d'esquerra» publiquen en les editorials noves que s'imposen després de la Gran Guerra: Gallimard, Grasset i després Denoël.³⁸

Però l'efecte generacional és només un dels factors de la fractura política, que ha de lligar-se amb les tendències socials. En conjunt, els escriptors «de dreta» estan millor dotats pel que fa a tota mena de capitals heretats i adquirits: es tracta d'una «elit»

social privilegiada, en comparació amb els seus col·legues «d'esquerra». Des del punt de vista dels seus orígens socials segons la professió del pare, els escriptors «d'esquerra» pertanyen generalment a la petita burgesia i a les classes populars: dos de cada cinc provenen d'aquestes classes, mentre que això només passa en un de cada deu escriptors «de dreta» fins al 1934, i aquests se situen sobretot en l'extrema dreta. No obstant això, la distància es redueix després del 1934 quan, davant de l'amenaça hitleriana i l'augment en potència del feixisme, es constitueixen grups d'intel·lectuals antifeixistes que permeten als escriptors gelosos de la seua independència de posicionar-se sense subscriure les consignes d'un partit; també quan, davant de les amenaces, el Front Popular confereix a la unió de les esquerres una respectabilitat i una legitimitat sense precedents. I si l'esquerra encara recluta dues vegades més sovint que la dreta en les fraccions més necessitades, també reuneix ara escriptors amb més rendes per origen familiar, mentre que es constata un lleuger descens de l'enrolament social de dreta, un descens que sens dubte és l'expressió de l'aparició dels moviments feixistes.

Els escriptors «de dreta» i «d'esquerra» no es diferencien per l'origen geogràfic: al voltant d'un terç han passat la infantesa a París, i la meitat fora de París, cosa que correspon a un reclutament en el camp literari que va d'acord amb la nostra població global.³⁹ Constatem, però, que els escriptors conservadors són més sovint originaris de la perifèria, mentre que la meitat dels escriptors d'extrema dreta són nascuts a París. Però els escriptors «de dreta» tenen en les seues files més efectius que s'han traslladat a París per cursar els estudis secundaris que els seus col·legues «d'esquerra»,⁴⁰ fet que dóna testimoni dels recursos familiars i de les estratègies educatives de les quals es

37. Militants, afiliats a un partit, simpatitzants que han fet pública la seua preferència partidista –a la manera de Gide, que va anunciar el 1932 en el seu *Journal* el seu suport al comunisme– o, més encara, simpatitzants les opinions dels quals són conegudes per al seu medi i que s'entreveuen en els seus escrits públics.

38. No obstant això, cal matisar aquesta constatació. La nostra transcripció distingeix, en efecte, entre el primer editor principal i el segon editor principal (o bé simultàniament, o bé segons una evolució en el temps). Segons la primera variable –el primer editor principal–, els escriptors «d'esquerra» són dues vegades més nombrosos en Gallimard, Grasset i Denoël que en les altres editorials. Per contra, s'observa un canvi molt definit de tendència en Grasset i Denoël quan es considera el segon editor principal, que reequilibra els percentatges dels autors de «dreta» i «d'esquerra» en aquestes editorials. Cal veure-hi, sens dubte, un efecte de la voluntat d'aquestes editorials, en els anys 1930, de desmarcar-se de les Éditions de la *N.R.F.*, que concentren el poder de consagració simbòlica en aquesta època.

39. Tret del fet que els escriptors de dreta són menys sovint originaris de les colònies o de l'estranger.

40. Més d'un escriptor de dreta de cada dos enfront de menys de dos escriptors d'esquerra de cada cinc resideixen a la capital des de l'adolescència, i el 80% dels primers són parisencs en el moment de fer els estudis superiors contra un 60% dels segons.

beneficien els primers. La dreta recluta dues vegades més que l'esquerra entre els escriptors escolaritzats en un *grand lycée* parisenc (prop de dos de cada cinc) i entre els que han fet la secundària en un institut catòlic (un de cada quatre). Els escriptors «d'esquerra» estan globalment pitjor dotats quant a capital acadèmic: dos de cada cinc no han fet estudis superiors, enfront d'un escriptor «de dreta» de cada cinc, i aquells posseeixen quasi dues vegades menys sovint un títol superior al batxillerat (40% enfront del 70% dels escriptors «de dreta»). La distància disminueix si aquests resultats es relacionen amb l'edat dels escriptors dels dos sectors, ja que els escriptors «d'esquerra», que són més joves, han estat escolaritzats en una època d'expansió de la universitat republicana.⁴¹ Observem que si els incidents durant l'etapa d'escolarització, a causa de les dificultats financeres, raons de salut, el fracàs escolar o la guerra, són globalment més freqüents en l'esquerra que en la dreta (un terç contra menys d'un quart), els escriptors d'extrema dreta han conegut la taxa més elevada de fracàs escolar (prop d'un de cada cinc, contra un escriptor «d'esquerra» de cada deu), cosa que, d'altra banda, explica el ressentiment enfront de l'escola republicana que fonamenta el seu antiintel·lectualisme. Els escriptors «de dreta» i «d'esquerra» no es diferencien de manera significativa per la naturalesa dels seus estudis superiors, però els primers han freqüentat més sovint centres d'elit com una *grande école* o una *classe préparatoire* (44% enfront de 15%). Les diferències observades pel que fa a l'origen geogràfic i la trajectòria formativa tendeixen a reduir-se a la fi dels anys 1930 de la mateixa manera com ho fa l'origen social, sense que la tendència s'invertisca, fet que confirma la constatació d'un descens relatiu del reclutament social de la dreta, mentre que el de l'esquerra va a l'alça.

En conclusió, els escriptors «de dreta» i «d'esquerra» no es divideixen significativament segons les professions que han exercit, amb l'excepció notable que els primers són dues vegades més sovint periodistes

que els segons (és el cas de més d'un escriptor «de dreta» de cada quatre en els anys 1920, i d'un de cada tres a la fi dels anys 1930), cosa que explica en part el desequilibri entre la premsa de dreta i la premsa d'esquerra, menys poderosa i menys capaç de donar llocs de treball als seus «ideòlegs», com també el fet que la dreta s'alia amb els escriptors més professionalitzats, els que viuen de la seua ploma (és a dir, de la seua producció editorial i periodística) sense estretors, i membres d'instàncies representatives de la professió (Societat d'escriptors, Societat dels dramaturgs, etc.). Els escriptors «de dreta» es recluten generalment entre aquells que han exercit o exerceixen una activitat professional en el sector privat, periodistes inclosos (entre un 36% en els anys 1920 i un 44% durant el govern del Front Popular, enfront d'un 30% i un 26% en la funció pública, respectivament); en canvi, els escriptors «d'esquerra» provenen generalment de la funció pública (entre un 28% en els anys 1920 i un 34% durant el govern del Front Popular, enfront d'un 20% i un 24% en el sector privat), però la distància, encara feble en els anys 1920, no es fa notòria fins després de l'any 1934, davant de l'amenaça del feixisme, i sobretot sota el Front Popular. D'altra banda, els adversaris de dreta se n'adonen, com demostra el menyspreu de François Mauriac respecte del «ramat dels escriptors funcionaris», «els Chamson, els Cassou, els Jean-Richard Bloch», «escambells» als peus de Malraux (Mauriac, 1947: 294). Observem que el reclutament de l'esquerra es duplica en la categoria dels escriptors que fan o han fet de professors (que passen de 4 a 9 en xifres absolutes, cosa que representa, respectivament, del 10% al 15% d'afiliació de l'esquerra en els anys 20 i a partir del 1934).

El reclutament social diferenciat de la dreta i de l'esquerra en el camp literari fa sorgir una forta correlació entre la fractura política i l'oposició vells / joves, una de les principals oposicions que estructurin el camp literari. Això mostra, a més, fins a quin punt aquesta fractura es deu a l'herència social, i il·lustra la persistència, sota una forma escassament disfressada, de l'antagonisme entre els escriptors de l'alta societat i la bohèmia literària que va observar

41. Del 1891 al a 1920, els efectius dels estudiants s'han duplicat, i han passat de menys de 23.000 a quasi 50.000 (Prost, 1968: 243).

Darnton a la fi del segle XVIII. Aquest antagonisme oposa un sector d'escriptors molt professionalitzats que vivien de la seua ploma i constituïen també l'elit del periodisme (articulistes, cronistes, reporters) i els joves aspirants, resignats a realitzar tasques per a subsistir en el periodisme o en l'edició (independents, cronistes de successos, correctors, etc.); la fractura privat / públic només hi intervé, al si del camp literari, de manera secundària i tardana, amb l'arribada del Front Popular. Pensant en els primers, en l'Acadèmia i en els salons, Albert Thibaudet, seguint Alain, va oposar la *ideologia d'esquerra* política a la *ideologia de dreta* de la carrera literària: «el camí de la professió d'escriptor és a la dreta», escrivia en *La République des professeurs* (Thibaudet, 1927: 169). Amb tot, quan es compara, per exemple, els membres de l'*Académie Française* amb els surrealistes, aquesta oposició entre escriptors socialment dominants i escriptors socialment dominats, que traslluïa ací l'envelliment social (intensificat per la professionalització durant la carrera), resulta útil, però no representa totes les posicions en el camp literari, i no permet particularment de copsar l'oposició –tanmateix central– de l'avantguarda consagrada, representada per André Gide. Com durant l'afer Dreyfus (Charle, 1990), la forta bipolarització política del camp intel·lectual en els anys 30 revela de fet una correlació entre l'oposició dreta / esquerra i el segon principi d'estructuració del camp literari, que enfronta, des de mitjan segle XIX, un sector relativament autònom amb un sector heterònom.

ELS FONAMENTS DE LA IDEOLOGIA LITERÀRIA D'ESQUERRA

L'oposició binària dóna compte només parcialment de les complexes relacions entre literatura i política i, en reduir-les a una simple oposició social, negligeix l'efecte de mediació que exerceix el camp literari en les tries polítiques dels escriptors. Aquestes s'han de referir a un altre factor d'estructuració del camp literari: el que oposa, des de la industrialització del mercat del llibre, un sector de gran producció –sotmès a la llei del mercat i regit per les xifres de venda– a un

sector de producció restringit –preocupat per mantenir una relativa autonomia en relació amb l'economia mercantil–, i que oposa a l'èxit públic el judici dels pàrs com a únic fonament del valor simbòlic de l'obra (Bourdieu, 1992). Hi ha una estructura perpendicular que, com a primer factor, oposa en l'espai social les classes dominants i les classes dominades en funció del volum global del capital posseït i, com a segon factor, els que posseeixen un capital de domini econòmic i polític (poder temporal) amb els que posseeixen capital cultural o simbòlic (poder espiritual). Aquesta estructura es troba al si del camp literari, però invertida: si bé podem oposar globalment els escriptors «dominants» als escriptors «dominats» segons el volum global de notorietat, es diferencien també segons el tipus de notorietat de què gaudeixen: la notorietat en l'ordre temporal (consagració institucional, èxit de vendes, xifres de tiratge, etc.), d'una banda, i el reconeixement dels iguals com a fonament del capital simbòlic, de l'altra (Bourdieu, 1991).⁴² En l'ordre dels valors interns al camp literari, és aquest segon principi de notorietat, de tipus específic, el que triomfa.

Aquest canvi de valors és un terreny favorable a la consolidació de la ideologia d'esquerra, que en política fa girar a l'esquerra la asimetria de l'oposició cultural original (és a dir, la lateralització a la dreta que constata Hertz). I, de fet, mentre que els escriptors «de dreta» generalment es recluten entre els que tenen reputació de pertànyer a l'alta societat o els que han tingut èxit de vendes (és el cas de quasi la meitat d'ells), prop de dos terços dels escriptors que es posicionen a l'esquerra gaudeixen d'un reconeixement de tipus específic (la proporció d'escriptors poc reconeguts en la població estudiada és gairebé la mateixa en l'esquerra i en la

42. Vegeu Pierre Bourdieu (1991: 4-46) (i més en concret el gràfic de la pàg. 11). Per a l'estructura de l'espai social, vegeu Pierre Bourdieu (1979: 128 i ss).

dreta, o un poc més d'un quart.⁴³ D'altra banda, a aquesta mateixa oposició remet la representació de la dicotomia geogràfica entre *rive droite* i *rive gauche*. El 1947, André Billy escrivia, evocant la «guerra de les dues ribes»: «Qui negaria avui dia que la *rive gauche* ha acabat guanyant? Qui negaria que, en els anys posteriors al 1918, l'esperit de la *Nouvelle Revue Française* s'ha importat a l'academicisme i al *parisinisme*?» (Billy, 1947a).

La tensió entre «dreta» i «esquerra», tal com es tradueix al camp literari, es deu a la doble naturalesa de la literatura: en la seua qualitat de producte d'una elit intel·lectual que es concep com a tal, reservada, almenys en el passat, a les classes cultivades que conformen el seu públic principal, es mostra unes vegades com un instrument de legitimació de la dominació que reforça el sentiment de superioritat i els valors de les classes dirigents, i unes altres com un producte que conté un potencial subversiu. «Potser és inútil de mirar d'extraure teories revolucionàries d'una poesia de revolta. Però l'agitació literària té quasi sempre, en si, un poder amenaçador», escriu el crític Léon-Pierre Quint en l'època de l'Alliberament. Aquest potencial subversiu s'ha autoafirmat des del romanticisme, el qual condemna les noves generacions a distingir-se per un moviment d'eterna superació de les solucions formals adoptades pels seus majors, i a la transgressió de les rutines de llengua i d'estil. «Ego –De *dreta*, per instint; d'*esquerra*, per l'esperit, de *dreta* entre els d'*esquerra*, i d'*esquerra* entre els de *dreta*. Ací, em repugnen les idees, i allà, el gènere», escriu el 1934 Paul Valéry en els seus *Cahiers* (Valéry: 1974: 1494). «Tinc la intel·ligència a la dreta i el cor a l'esquerra»,

deia igualment André Gide, que, a més, explica a Jean Schlumberger el 1941: «Com si no hi haguera, igual que en la literatura, “forces d'ordre i forces de llibertat”, tal com molt bé dius tu –però encara més alt!– una dreta i una esquerra; i que nosaltres sabem molt bé el que volem dir quan ens oposem, ni que siga interiorment, l'un a l'altre».⁴⁴ La tensió entre «dreta» i «esquerra», que ací es refereix a parelles d'oposicions cultes, classicisme i romanticisme, composició i estil, obligacions i llibertat, raó i sentiment, expressa també la posició de contradicció que ocupen els representants del sector autònom. A partir del Segon Imperi, aquests es defineixen per la seua doble distància respecte de l'art burgès i de l'art social (Cassagne, 1997 [1906]; Bourdieu, 1979). El seu elitisme i el seu rebuig a subordinar el seu art a una causa extraliterària els porten a refusar els partidaris de l'art social o els seus equivalents més tardans, escriptors proletaris o representants del realisme socialista, però els escriptors més autònoms normalment es veuen relacionats amb l'esquerra per la seua lluita amb els escriptors conservadors que condemnen el potencial subversiu de les seues obres en nom de la salvaguarda de l'ordre moral i social.

Aquest combat entre escriptors conservadors i defensors de l'autonomia s'expressa a través de l'oposició entre responsabilitat i llibertat (o caràcter gratuït) que sosté el debat culte sobre l'art des del 1880 fins a l'Alliberament.⁴⁵ Durant tot aquest període, la noció de responsabilitat és àmpliament acceptada pels ideòlegs conservadors o reaccionaris que, seguint el rastre dels pensadors de la contrarevolució, consideren que els intel·lectuals són simplement suspectes de ser instigadors de problemes, i miren de marcar límits al pensament crític i a la creació, el potencial subversiu dels quals els fa sospitar.

43. S'ha construït l'indicador del tipus de reconeixement tenint en compte el conjunt de les variables que tracten del tipus de consagració que s'ha codificat separatament: premis literaris, reconeixement institucional (afiliació a les acadèmies i als jurats literaris), citacions i llargària de les recensions en les antologies contemporànies, reconeixement pòstum (diccionaris actuals), etc. L'anàlisi de les correspondències que hem realitzat a partir d'aquesta població diferenciava clarament els dos tipus de personalitats, de l'alta societat i específica, i les instàncies de consagració de cadascun, les acadèmies i els premis de novel·la d'una banda, i els premis Nobel i Premi nacional de les lletres, de l'altra; vegeu Gisèle Sapiro (1999) i específicament els gràfics en l'annex.

44. André Gide, carta a Jean Schlumberger, 5 de juny del 1941, en André Gide i Jean Schlumberger (1993: 930). La primera citació s'ha tret de Lucien Combelle (1951: 51).

45. Vam desenvolupar aquesta anàlisi en una comunicació titulada «La responsabilité de l'écrivain: de Paul Bourget à Jean-Paul Sartre» en el col·loqui *Pour une histoire sociale de la littérature* organitzat per Joseph Jurt, 21-23 d'octubre del 1999 (Sapiro, 2001).

És significatiu que aquesta noció de responsabilitat es teoritzara en el moment en què la República instaurava la llibertat d'expressió (Llei del 1881 de la llibertat de premsa) i començava a generalitzar l'accés al saber i a la lectura democratitzant-ne l'ensenyament. Atés que l'estat es lliurava del control de les consciències en rebutjar el poder de censura de l'Església, els homes de lletres es convertien en guardians de l'ordre moral i social al si del món intel·lectual i recordaven als escriptors les seues responsabilitats socials. El novel·lista Paul Bourget ho va tractar en el cèlebre pròleg de la seua novel·la *Le Disciple* (1889), que aspirava a il·lustrar-ho i anunciava la seua pròxima adhesió a l'Església catòlica.

La polèmica que va suscitar l'aparició de *Le Disciple* va establir els termes del debat: enfront d'Anatole France, que defensava els «drets imprescindibles» de pensament i de la llibertat d'expressió de tot sistema filosòfic, el crític Ferdinand Brunetière en *Revue des Deux Mondes* marcava els límits a l'audàcia de l'especulació intel·lectual (Louré, 1996: 55). Passa el mateix amb la literatura. Un escriptor catòlic va formular clarament aquest antagonisme durant la Gran Guerra: «la responsabilitat de l'escriptor limita els seus drets» (Fonsegrive, 1917: 73). L'experiència de la guerra i la Unió sagrada van contribuir a legitimar aquesta noció de responsabilitat en el camp literari. En nom seu, en acabar el conflicte, els escriptors catòlics i nacionalistes inicien una campanya contra André Gide i els seus imitadors agrupats en la *Nouvelle Revue Française*, condemnant el subjectivisme, el pessimisme i l'immoralisme de l'autor de *Les Caves del Vaticà*. Aquests atacs es tornaran a produir (sovint a mans dels mateixos, principalment del crític catòlic i partidari de Maurras, Henri Massis) a partir de l'arribada del règim de Vichy, d'ençà de la denominada «querelle des mauvais maîtres» (querella dels mals mestres: els escriptors més reconeguts d'entreguerres, amb Gide al capdavant, van ser acusats de tenir una part de responsabilitat en la derrota de França per haver exercit una influència negativa en el jovent (Sapiro, 1999).

Davant d'aquests atacs, els escriptors esmentats i les seues crítiques invoquen el caràcter gratuït de la

literatura, la seua manca de responsabilitat, el seu caràcter lúdic –no és més que un joc–, arguments forjats al llarg del procés del segle XIX com a mitjà per a presentar com a innocent l'autor davant dels tribunals (Prassoloff, 1989: 126-127), i que basteixen la teoria de l'art per l'art, des de la qual s'afirma l'autonomia del camp literari. Però aquestes polèmiques sovint els empenyen també a radicalitzar la seua posició, com en el cas d'André Gide, que, com a reacció als atacs dels crítics catòlics i nacionalistes (principalment Henri Massis), fa públic el seu al·legat en defensa de l'homosexualitat (*Corydon*, 1924), i més endavant, el 1932, proclama la seua simpatia pel comunisme.

«La ideologia d'esquerra» troba així un punt d'ancoratge privilegiat en una oposició estructuradora entre autonomia i heteronomia, i en la dissimetria que inclou. Davant d'una veritable «dreta» ideològica, conservadora o reaccionària, que fa d'intermediària amb els sectors dominants del camp de poder per a contenir l'autonomia de la literatura i del pensament, els defensors d'aquesta autonomia, que generalment s'uneixen al sector simbòlicament dominant del camp literari, es mobilitzen per protegir-la. Mauriac expressava perfectament aquesta dissimetria en referir-se a l'*Académie Française*, que apareixia en aquesta descripció com un model a escala reduïda del camp del poder, amb el seu sector polític i econòmic dominant, i el seu sector intel·lectual dominat:

El públic admet que en l'*Académie Française* hi ha una esquerra i una dreta. I, pel que fa a la dreta, no s'equivoca. Aquest pot ser el darrer «reducte» francès on subsisteix una dreta autèntica. I més encara: un lloc on la dreta subsisteix en estat pur. Pel que fa a l'esquerra... «Un altre comunista!» va sospirar el mariscal Pétain quan Georges Duhamel va ser elegit. Això ho diu tot. Fins i tot sota aquesta forma tan benigna, negue que existisca una esquerra a l'Acadèmia. El que passa és que hi ha alguns escriptors que desitjarien [...] fer-hi entrar altres escriptors.⁴⁶

46. François Mauriac, «L'examen des titres», *Le Figaro littéraire*, 15 d'abril del 1955, reimprès en Jean Touzot, (2000: 403).

Com hem suggerit abans, les seues lluites contra aquesta dreta ideològica condueixen els representants del sector intel·lectual més autònom a polititzar-se i a aliar-se amb l'esquerra política.

La dissimetria es deu als mecanismes de la mobilització: mentre que els escriptors conservadors fan d'intermediaris dels poders polític i religiós per imposar límits al pensament crític i a la creació, els representants del pol autònom tendeixen a universalitzar els valors que són a la base del seu *ethos* professional. Així, a l'ús de la literatura com a instrument de poder simbòlic de les forces de conservació s'oposen, habitualment, la funció crítica de l'activitat intel·lectual, la concepció de la literatura com a recerca i els valors universals de l'esperit. Per la defensa de la veritat i de la justícia es mobilitzen, rere Émile Zola i Anatole France, els partidaris de la revisió del procés de Dreyfus. En el bàndol contrari, els antidreyfusians —entre els quals hi ha Maurice Barrès, Paul Bourget i Ferdinand Brunetière (que, de tant en tant, també s'han relacionat amb l'Església catòlica)— invoquen la raó d'estat com a límit de la recerca de la veritat per part de la investigació judicial i, per descomptat, com a límit per a l'exercici de la funció crítica d'aquells que estigmatitzen com a «intel·lectuals». Igualment, després de la guerra del 1914, el director de la *Nouvelle Revue Française*, Jacques Rivière, replica als escriptors pròxims a *Action française* que volen sotmetre la literatura al moralisme nacional que la indiferència en l'ordre del pensament i de la creació és un deure patriòtic per la salvaguarda del prestigi de França (Rivière, 1919: 4): la «indiferència» s'oposa ací implícitament a l'utilitarisme d'aquells que, en nom de la responsabilitat de l'intel·lectual, tenen ganes de sotmetre l'art i el pensament als fins externs. En els anys 30, en nom de la «defensa de la cultura», sota la protecció d'André Gide i de Romain Rolland, es produeix la mobilització dels intel·lectuals antifeixistes, ben representats en la *Nouvelle Revue Française*, mentre que els intel·lectuals neopacifistes de dreta —entre els quals hi ha un gran nombre de membres de l'*Académie Française*— s'erigeixen en guardians de la «civilització occidental» i se

solidaritzen, per aquesta raó, amb els règims feixistes (Sirinelli, 1990). Finalment, sota l'ocupació, enfront dels intel·lectuals col·laboracionistes i partidaris de Vichy que intenten sotmetre la literatura als valors de la «Revolució nacional», la defensa de la llibertat (i de la llibertat d'expressió) és el ressort de la mobilització dels representants del sector autònom en una oposició activa a l'ocupació nazi i al règim de Vichy, mentre que les pràctiques de «contraban» literari (el recurs a un llenguatge codificat) i de la clandestinitat tornen a la literatura tota la seua càrrega subversiva (Sapiro, 1990).

EL ADVENIMENT D'UNA ESQUERRA LITERÀRIA A PARTIR DE L'ALLIBERAMENT

Cal esperar l'Alliberament per a veure superada l'antinòmia entre «responsabilitat» i «llibertat», heretada de Paul Bourget i que constituïa el debat intel·lectual fins aleshores. Aquesta evolució permet l'aparició d'una esquerra literària independent que esdevé un agent de ple dret en el camp de producció ideològica, assumint per complet la posició de «l'intel·lectual» en la continuïtat dels compromisos dreyfusians i antifeixista amb els quals s'identifica, però ja sense limitar-se als posicionaments puntuals lligats a afers polítics concrets. Ara jugarà un paper de primer ordre en la definició i la codificació del trencament ideològic esquerra / dreta.

La superació de l'antinòmia entre «responsabilitat» i «llibertat» és obra de la resistència literària, en el moment en què aquesta es reapropia també el moralisme nacional que la dreta nacionalista havia acaparat des de la fi del segle XIX (la defensa de la pàtria i la de la llibertat constitueixen un mateix combat per als escriptors resistents). El restabliment del sentit jurídic primer de la noció de «responsabilitat», els processos de depuració —i, en particular, la condemna a mort de Robert Brasillach—, van provocar violents enfrontaments entre partidaris de la indulgència i partidaris de la intransigència. Aquesta divisió, que estructura la recomposició del camp intel·lectual, és en bona

mesura l'expressió de la lluita de concurrència entre la nova generació, nascuda de la Resistència (Sartre, Camus, Vercors), i els seus majors d'abans de la guerra (Paulhan, Mauriac, Duhamel). Aquesta coincideix també, és clar, amb la divisió política esquerra / dreta. A la concepció de plena responsabilitat de l'escriptor per la qual els nouvinguts intenten imposar-se en el camp literari, els antics hi oposen el dret a l'error o els límits d'aquesta responsabilitat.

Sartre completa el treball de redefinició i teorització de la noció de responsabilitat, que, en el marc de la seua filosofia existencialista, la dissocia del moralisme nacional, al qual estava històricament lligada, per lligar-la a la seua concepció de la llibertat. En decretar que l'acte d'escriure és el que compromet i en fer l'escriptor «d'una vegada per totes responsable de la llibertat humana» (Sartre, 1998: 31), Sartre porta al paroxisme la tendència dels escriptors a universalitzar els valors fundadors del seu *ethos* professional, reafirmant el principi d'autonomia en relació amb la militància dels intel·lectuals de partit que representen, en la mateixa època, Louis Aragon i Paul Éluard. Aquesta concepció, que sosté la seua teoria de la «literatura compromesa» i que s'ancora en els models del compromís d'Émile Zola a favor del capità Dreyfus i en el de la resistència intel·lectual, crea la posició que triomfa a partir del 1945 i que ocupa la revista que dirigeix (Boschetti, 1985). Si bé és cert que el llançament de *Les Temps Modernes* en Gallimard –que reemplaça la difunta *Nouvelle Revue Française*– il·lustra el canvi de paradigma cap al sector simbòlicament dominant del camp literari, de l'art pur a la «literatura compromesa», André Billy no s'equivoca quan veu en «l'ascens brillant» de Sartre el resultat de la victòria de la *rive gauche* i el triomf de «l'esperit de la *Nouvelle Revue Française*» sobre «l'academicisme» (Billy, 1947a). Però aquest canvi de paradigma permet l'arribada d'una esquerra literària autònoma respecte als partits polítics i que té un paper en la definició i en l'elaboració dels valors de l'esquerra més enllà de les seues subdivisions. El fracàs de l'intent de Sartre de crear, amb David Rousset, un partit polític d'intel·lectuals, el *Rassemblement démocratique révolutionnaire* (RDR)

el 1947, i la seua decisió de ser company de camí del Partit Comunista [Francès] durant la guerra freda, si bé expressen la dificultat de mantenir aquesta posició autònoma sense renunciar a implicar-se en el terreny polític, no han afectat el prestigi d'aquesta figura del compromís. Encarnació del que Pierre Bourdieu anomenava «l'intel·lectual total» (Bourdieu, 1980), Jean-Paul Sartre aconsegueix convertir l'escriptor d'esquerra en la figura paradigmàtica de l'intel·lectual, en un moment en què la nova bipolarització del camp literari engendrada per la guerra freda –que coincideix en gran part amb el trencament entre «indulgents» i «intransigents» sobre la qüestió de la depuració– afavoreix més que mai l'aplicació de l'oposició dreta / esquerra.

En efecte, el món de les lletres no s'havia fracturat políticament. El camp anomenat «progressista», que reuneix escriptors comunistes i no comunistes, és representat pel Comitè Nacional dels Escriptors (CNE), organisme nascut de la Resistència, *Les Lettres françaises*, *La Nouvelle Critique*, *Les Temps Modernes* i *Esprit*. Des del 1947, els escriptors comunistes inicien una campanya contra la importació de la literatura americana d'èxit i contra el retorn al mercat dels llibres dels col·laboracionistes. Elsa Triolet, que estableix les bases d'una reflexió per a la difusió del llibre progressista, en una conferència al CNE el març del 1948, es lamenta de l'absència d'una «crítica de combat» en el camp progressista.

Els intel·lectuals d'esquerra no consideren tot llibre com una arma a favor nostre o en contra nostra.

La crítica de combat dels nostres adversaris a casa nostra, se substitueix per una crítica que presumeix de no jutjar els llibres des del punt de vista de la seua qualitat artística. A casa nostra diem: és un llibre escrit per un home de gran talent, talent nociu, però, en qualsevol cas, talent. [...]

Pel que fa al judici sobre els talents i la qualitat artística, els intel·lectuals d'esquerra abracen la tesi de l'enemic i no creuen en el valor de la *nostra* literatura (Triolet, 1948: 74).

El camp contrari s'expressa principalment en *Le Figaro littéraire* i en *La Table ronde*, rellevat per *La Parisienne* a partir del 1953, mentre que l'extrema dreta partidària de Vichy i col·laboracionista es reorganitza, primer de manera clandestina, i després obertament des del 1948. L'apropiació del moralisme per part dels escriptors progressistes comporta una reacció de la dreta literària, que des de llavors és partidària de l'art per l'art i que en nom seu defensa «la irresponsabilitat» de l'escriptor. Aquesta dreta troba partidaris entre els membres d'una nova generació batejada com els *hussards* o húsars (Jacques Laurent, Roger Nimier, Antoine Blondin). Prenent com a objectiu la figura dominant simbòlicament de Sartre, aquests veuen en ell l'hereu de la literatura de tesi de Paul Bourget i del seu academicisme universitari en nom de l'art per l'art (Laurent, 1951). Al seu torn, es veuen caracteritzats en les columnes de *Les Temps Modernes* com a ens de tendència «feixista» (Frank, 1984: 21). Sense anar més lluny, hem pogut assenyalar el caràcter purament formal de la seua reivindicació del principi de l'art per l'art, que té com a objectiu, de fet, exculpar els escriptors col·laboracionistes condemnats en el context dels processos de depuració, i que no només contradiuen les seues activitats periodístiques, molt compromeses políticament, sinó també les seues obres, de les quals només cal desxifrar el missatge ideològic —el restabliment dels escriptors col·laboracionistes i del règim de Vichy—, així com la tria mateixa del seu gènere predilecte: la novel·la històrica (Hewitt, 1996; Simonin, 1998).

L'enfrontament entre els dos camps culmina el 1955, enmig d'una conjuntura de crisi de l'esquerra parlamentària i d'apogeu del moviment poujadista, cosa que contribueix a la codificació de la fractura ideològica dreta / esquerra. El març del 1955 *Les Temps Modernes* publica un número sobre «l'Esquerra» amb l'objectiu de comprendre'n les divisions (especialment entre la *Section Française de l'Internationale Ouvrière* SFIO i el Partit Comunista) i de fer una crida per un nou Front Popular. Ho fa, també, per reafirmar la pertinença d'aquestes categories de dreta i d'esquerra enfront de la tendència —segons l'esperit de l'època— a negar-les, particularment els de dreta. Insistent en la relativitat

de les nocions de dreta i d'esquerra una en relació amb l'altra, Claude Lanzmann escriu que l'esquerra, que és negació, rebug, s'afirma designant la dreta i constituint-la com la seua antagonista (Lanzmann, 1955: 1626 i ss.). Per això, el número s'obri amb un llarg estudi de Simone de Beauvoir dedicat a «El pensament de dreta d'avui» (de Beauvoir, 1955).

Simone de Beauvoir analitza la retòrica de dreta: defensa de la civilització occidental, identificació del comunisme amb la barbàrie, humanisme que reserva el títol d'«Homes» només als «civilitzats» i el nega a les «masses», aquestes són les idees mitjançant les quals la burgesia confereix una aparença d'universalitat a la defensa dels seus privilegis. De Beauvoir descriu també la posició ambigua dels ideòlegs de dreta, objecte de desconfiança per a la burgesia com a intel·lectuals i especialistes, condemnats per això mateix, i en raó del seu menyspreu pel comú dels mortals i les obligacions baixament materials que recauen sobre ells, a arrecerar-se en els cels de l'idealisme per elogiar les qualitats d'una concepció abstracta de la humanitat. Segons de Beauvoir, aquests ideòlegs (Nietzsche, Spengler, Scheler, Jaspers i molts altres) ofereixen les justificacions cultes necessàries per a l'afirmació de la superioritat burgesa i per a la legitimació dels privilegis que apareixen fonamentats per natura, o com a mínim àmpliament merecuts. La seua teoria de l'elit, que exalta el sant, el geni, el superhome, l'heroi, es basa en les oposicions erudites entre mestres i esclaus, grans homes i massa, elit i poble, etc. i en la valorització del gust, de l'elegància, en resum de les qualitats per les quals aquesta elit afirma la seua distinció, és a dir, la seua distància i la seua diferència de la resta dels mortals. I és aquest rebug de la llei del nombre, i per tant de les lleis estadístiques, el que els porta a respondre a la ciència, en nom de la singularitat i l'atzar, malgrat que la burgesia hi creu, en la ciència. És també en aquestes concepcions on s'ancora el seu antiintel·lectualisme, ja que ells prohibeixen a les masses l'accés a la cultura i al saber. L'art, dipositari dels valors eterns accessibles a una minoria d'escollits, és el terreny predilecte d'aquestes ideologies, i no deixen d'esgrimir l'amenaça de mort que comporta la igualtat social. No obstant

això, l'home d'esquerra, escriu Simone de Beauvoir, lluny d'acceptar aquesta annexió de l'art per part de la burgesia, la rebat particularment perquè en el passat la literatura «va constituir sovint una autèntica revolta contra la burgesia: només cal citar Rimbaud, Mallarmé, els surrealistes» (de Beauvoir, 1955: 2234). D'altra banda afegeix, des de la fi de l'última guerra els escriptors de dreta s'identifiquen amb la literatura a condició que aquesta no estiga compromesa, fins i tot quan, sota l'ocupació, quan ells es pensaven que estaven del costat dels vencedors, havien recriminat als intel·lectuals el fet que s'hagueren mantingut al marge de la bullícia. En descobrir la seua estratègia, de Beauvoir mostra la inconseqüència de la seua reivindicació de l'art per l'art respecte del caràcter molt compromès dels seus escrits i de les seues obres.

Com a resposta al número sobre «L'Esquerra» de *Les Temps Modernes*, el juny del 1955 *La Parisienne*, revista dirigida per Jacques Laurent i plataforma dels *hussards*, publica sota el títol «*Existe-t-il un style littéraire de droite?*», la gravació d'una discussió entre Jacques Audiberti, Antoine Blondin, Jacques Laurent, Félicien Marceau, Roger Nimier i Paul Sérant, reunits per André Parinaud. Els *hussards* rebutgen l'etiqueta de dreta que els ha assignat *L'Express* (que representa aleshores l'esfera d'influència afí a Mendès). La seua tàctica consisteix a demostrar la inanitat de l'oposició dreta / esquerra pel fet de la seua reversibilitat en el temps (per exemple, Paul Sérant explica: «Fins a la darrera guerra, la dreta defensava la ciutat i l'esquerra, l'individu. Després de la guerra, sembla que siga una mica el contrari», Laurent, 1989[1955]) o fins i tot a fer-ne objecte de mofa (Jacques Laurent la redueix també a una qüestió de llenguatge: «Abans hi havia un sistema molt simple per a distingir la gent de dreta i la d'esquerra. Pel que fa al transatlàntic *Normandie*, la gent de dreta en deia *La Normandie*, en femení, i la gent d'esquerra deia *Le Normandie*, en masculí. Heus aquí una paradoxa que encantarà als redactors de *L'Express*, acostumats a jutjar sumàriament») (Ibid., pàg. 140).

En terreny literari, reivindiquen el caràcter «gratuït» contra el moralisme del «novel·lista d'esquerra». Aquest, explica Jacques Laurent, «no oblida els

imperatius del seu partit en el moment en què ha de fer que un jove i una jove vagen al llit junts» (Ibid., pàg. 143). Segons ell, «l'escriptor d'esquerra» sotmet la literatura a fins que li són aliens, sacrificant les regles de l'art a la ideologia en encarnar els seus adversaris en els personatges novel·lesc caricaturitzats, a l'inrevés d'un Marcel Aymé, que en *Uranus* ha sabut –diu ell– representar un comunista «de manera simpàtica» (Ibid., pàg. 151). «L'escriptor de dreta» es caracteritzaria, per a ell, per la seua llibertat. De fet, Jacques Laurent el defineix com aquell que no accepta directrius, que escriu sense atènyer-se a un codi, reconeixent que «aquesta definició només té sentit enfront d'una esquerra militant» (Ibid., pàg. 146). L'escriptor de dreta és, segons Jacques Laurent, un escriptor còmic, que té estil i es preocupa per la llengua i per la forma per damunt de tot. «L'escriptor d'esquerra, en canvi, aspira a escriure com ho fa tothom en la mesura que vol expressar un pensament col·lectiu» (Ibid., pàg. 148).

Pel que fa a l'estil, Jacques Audiberti no dubta a oposar les qualitats «aristocràtiques»: la naturalitat, la fluïdesa, el «to eurdit desimbolt, deliberadament matusser, en el qual es recupera el llenguatge parlat d'una alta societat altiva i benparlant», enfront del «martelleig laboriós, sabater, ferrer, "proletari" d'alguns, Michelet, Hugo, Péguy». El que diu a continuació, que desenvolupa aquesta sèrie d'oposicions cultes entre l'esperit i la manera, el que es fa amb facilitat i el que es fa a base de treball, la desimboltura i l'esperit de serietat, mereix una llarga citació:

Aquells, per una espècie d'obsessió material i quadriculada de la frase independentment dels vents que els guien, aquells suggereixen la CGT. [...] Aquests ferrers prosòdics engendren Jaurès. Zola tusta a la seua porta. Aquells mostren sense parar els seus braços, la seua suor. Tenen, com a mínim, un predecessor, Bossuet. En efecte, Bossuet, com Hugo, feia valdre el múscul. Aixecava el martell. Però Stendhal [...], com Saint-Simon, encara que passa la vida escrivint, sembla que no té temps d'escriure, ocupat en cites, banys, pedicures, arquebisbes. Leconte

de Lisle, que treballava els seus versos sota un torn, seria un escriptor d'esquerra. De dreta, Jean Paulhan, malgrat que feia semblar que escriu amb la punta dels dits. De dreta també, Drieu la Rochelle, sempre als límits de les faltes d'ortografia, bé per dandisme subtil, bé per brillant deixadesa.

Si els *hussards* rebutgen l'etiqueta de dreta és pel descrèdit en què està sumida la dreta ideològica des de l'Alliberament, com reconeixia Audiberti. Quan explica que li desagradaria ser identificat amb la dreta, mentre que l'etiqueta d'esquerra no li pesaria (trobem ací la ideologia semànticament d'esquerra), Audiberti intenta desmarcar-se dels «escriptors de dreta professionals i pròpiament dits, ahir un Jacques Bainville, avui un Pierre Boutang, [que] s'anomenen, afortunadament, d'extrema dreta, cosa que permet no confondre'ls amb els escriptors amb disposició individualista» (Ibid., pàg. 148). Pierre Boutang no deixa de respondre a això en el número que *La Parisienne* dedica a «la Dreta» uns anys més tard: «[...] qualsevol servei que haja pogut oferir després del 1944 una determinada jove dreta frívola, per exemple en *La Parisienne*, no haurà retardat el moment ni la posada en pràctica d'una veritable reacció als mites de l'esquerra triomfant» (Boutang, 1956: 537).

Aquest número de *La Parisienne* sobre «la Dreta», aparegut al desembre del 1956, constitueix la veritable resposta al de *Les Temps Modernes* sobre «l'Esquerra». Jacques Laurent hi denuncia vigorosament un projecte que ha «mobilitzat contra la dreta d'una manera laboriosa tot allò que podem esperar d'una mala fe alliçonadora» (Laurent, 1989[1955]: 519), i ha reactivat així la vella oposició entre creador i professor, *auctor* i *lector*, creació i imitació, invenció i repetició, talent i dedicació, genialitat i destresa, elegància i pedanteria, facilitat i esforç, hereu i erudit. A aquest sistema d'oposicions remetent les representacions de les diferències entre un estil de dreta i una escriptura d'esquerra esmentades més amunt (i no és casualitat que s'haja escollit Péguy, estudiant becat de l'Escola Normal Superior, per a il·lustrar la segona). L'enfrontament entre *La Parisienne* i *Les Temps Modernes* reviu, doncs, l'oposició estructural

entre l'home de lletres i l'intel·lectual subjacent en els posicionaments durant l'afer Dreyfus. Però, com reconeixia com a conclusió François Nourissier, aquest número de *La Parisienne* fa molta pudor a antiquat, entre aquells que rebutgen la fractura dreta / esquerra (Jacques Laurent), els doctrinaris que es referien al passat (Pierre Boutang, que lamenta l'absència d'elaboració d'una «teoria del bé comú nacional» p. 357, Pierre Andreu, nostàlgic de la temptativa de síntesi, abans de la guerra del 1914, entre monàrquics i sindicalistes), i els testimonis decebutos d'antics homes d'extrema dreta que expressen el seu penediment per haver abandonat els cels de la literatura (Claude Elsen, «Le ci-devant»; Robert Poulet, «Adieu au fascisme»).

La dreta literària haurà d'esperar fins a la guerra d'Algèria per a tornar al seu nacionalisme una «credibilitat» que la seua adhesió a Vichy o al col·laboracionisme i el seu combat contra la Resistència havia sotragat durant molt de temps. Una vegada més, la forta bipolarització de la qüestió política es presta bé a l'aplicació de la fractura dreta / esquerra en el camp intel·lectual, i la nova oposició coincideix àmpliament amb les discrepàncies anteriors. Aquesta cristallització en la tardor del 1960 en una nova batalla de manifestos. La «declaració sobre el dret a la insubmissió en la guerra d'Algèria» (Manifest dels 121) uneix l'esquerra existencialista, els surrealistes i l'avantguarda constituïda pels novel·listes del *Nouveau roman*, que, malgrat el seu rebuig de la «literatura compromesa» i la seua voluntat de separar novament art i política, reprenen pel seu compte la concepció sartriana de la responsabilitat de l'escriptor com a home (com a ciutadà, diuen ells) (Simonin, 1996). Enfront d'això, els defensors de «l'Algèria francesa» i «d'Occident» es reuneixen per signar el «Manifest dels intel·lectuals francesos»: en aquesta llista, on els *hussards* són amb diferència els més joves, aquests es relacionen amb la dreta acadèmica.⁴⁷

47. Els dos manifestos estan reimpressos en Jean-François Sirinelli (1990: 210-215).

Atés que remet a l'oposició entre dominants i dominats, la dicotomia dreta / esquerra s'aplica particularment bé al camp literari en què, igual com en el camp polític, la lluita per la conservació o la transformació de les relacions de força resta oberta. La forta tendència del camp intel·lectual francès a bipolaritzar-se, com hem vist, l'ha fet particularment permeable a aquestes categories polítiques. Amb tot, l'anàlisi en termes de «dreta» i «esquerra» no pot precedir ni en cap cas ha de precedir l'estudi dels principis d'estructuració propis d'aquest univers simbòlic, en què aquesta anàlisi s'afegeix a les oposicions preexistents. Així, l'oposició dominants / dominats, que remet en un primer moment al volum global de la notorietat, s'especifica després segons el tipus de notorietat, simbòlica, d'una banda, econòmica i política, de l'altra, i torna a la dicotomia autonomia / heteronomia. La ideologia d'esquerra del camp literari tendeix a la posició dominada que ocupa en el camp del poder (enfrent dels detentors del capital econòmic i polític) i en el canvi de valors que ha implicat el procés de la seua autonomització: rebuig de la lògica econòmica i

de les formes de legitimació de l'alta societat). L'afinitat dels defensors de l'autonomia amb l'esquerra es basa en la seua tendència a oposar els valors dels sectors temporalment dominants i els que fonamenten el seu *ethos* intel·lectual (esperit crític, recerca de la veritat, etc.), però aquesta afinitat s'intensifica en la confrontació amb els ideòlegs conservadors, que s'han erigit en censors dels iguals en el moment de la liberalització de la premsa i de l'augment del públic potencial, a través de la noció de responsabilitat i del moralisme nacional. L'apropiació d'aquesta noció per part dels escriptors resistents i la seua dissociació del moralisme nacional per part de Sartre van permetre l'adveniment d'una esquerra literària després de l'Alliberament. Encara que queden per determinar les raons de l'atenuació de la fractura política al si del món de les lletres des de la fi dels anys 70, es pot constatar que aquesta continua estructurant el camp intel·lectual francès (Duval et al., 1998). Així, en imposar una problemàtica política al pol autònom per a limitar els drets de la literatura i del pensament, la dreta intel·lectual va crear els seus adversaris més temibles.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Agathon (1995[1913]). *Les jeunes gens d'aujourd'hui*. París: Plon, 1913, reed. Imprimerie Nationale, presentació de Jean-Jacques Becker.
- Ambroise, J.-C. (1998). *Henry Poulaille et le mouvement français pour la littérature prolétarienne. Position littéraire, représentations, prises de positions politiques 1925-1944*, tesi doctoral, Université Rennes I.
- Arland, M. (1952). *Essais & Nouveaux essais critiques*. París: Gallimard.
- Bandier, N. (1999). *Sociologie du surréalisme 1924-1929*. París: La Dispute.
- Benda, J. (1927). *La Trahison des clercs*. París: Grasset, 1927 [Trad. cat., *La traïció dels intel·lectuals*. València, Bromera, 1995].
- Bernard, J.-P. (1972). *Le Parti communiste français et la question littéraire 1921-1939*. Grenoble: Presses Universitaires de Grenoble.
- Billy, A. (1947a). Rive gauche et rive droite. – Une grande révolution du goût, *Le Figaro littéraire*, 1 de novembre del 1947.
- Billy, A. (1947b). *Le Pont des Saints-Pères*. París: Fayard.
- Bompaigne-Evesque, C.-F. (1988). *Un débat sur l'Université au temps de la Troisième République. La lutte contre la Nouvelle Sorbonne*. París: Aux amateurs du livre.
- Bon, F. (1985). Langage et politique. En M. Grawitz, i Leca, J. (dir.), *Traité de science politique*, 3. París: PUF.
- Boschetti, A. (1985). *Sartre et les Temps modernes*. París: Minuit.
- Bourdieu, P. (1971). Le marché des biens symboliques, *L'Année sociologique*, 22, 49-126.
- Bourdieu, P. (1979). *La Distinction. Critique sociale du jugement*. París: Minuit.
- Bourdieu, P. (1980). Sartre, *London Review of Books*, 2, 11-12.

- Bourdieu, P. (1991). Le Champ littéraire, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 89.
- Bourdieu, P. (1992). *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. Paris: Seuil.
- Boutang, P. (1956). Bilan et avenir, *La Parisienne*, La Droite, octobre del 1956.
- Carbonnel, M. (2000). *Modernité de la critique et critique de la modernité: débats et représentations autour de la crise de la critique littéraire française (1880-1930)*, Paris: EHESS.
- Cassagne, A. (1997 [1906]). *La Théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et les premiers réalistes*. Paris: Champ Vallon.
- Charle, C. (1977). Champ littéraire et champ du pouvoir, les écrivains et l'affaire Dreyfus, *Annales (ESC)*, 2, 240-264.
- Charle, C. (1979). *La Crise littéraire à l'époque du naturalisme. Roman. Théâtre. Politique*. Paris: Presses de l'ENS.
- Charle, C. (1982). Situation du champ littéraire, *Littérature*, 44.
- Charle, C. (1990). *Naissance des intellectuels 1880-1900*. Paris: Minuit, 1990.
- Combelle, L. (1951). *Je dois à André Gide*. Paris: Frédéric Chambriand.
- Cornick, M. (1995). *The Nouvelle Revue Française under Jean Paulhan, 1925-1940*. Amsterdam-Atlanta: Rodopi.
- Darnton, R. (1983). *Bohème littéraire et révolution. Le monde des livres au XVIIIe siècle*. Paris: Gallimard/Seuil.
- de Beauvoir, S. (1955) La pensée de droite aujourd'hui, *Les Temps Modernes*, La Gauche, 112-113, 1539-1575.
- de Loménie, B. (1931). *Qu'appellez-vous droite et gauche?*. Paris: Librairie du Dauphin.
- Delporte, C. (1999). *Les Journalistes en France (1880-1950). Naissance d'une profession*. Paris: Seuil.
- Descaves, L. (1946). *Souvenirs d'un ours*. Paris: Éd. de Paris.
- Dumont, L. (1990). Sur l'idéologie politique française. Une perspective comparative, *Le Débat*, 58, gener-febrier, 128-159.
- Dupray, M. (1986). *Roland Dorgelès. Un siècle de vie littéraire française*. Paris: Presses de la Renaissance.
- Duval, J. et al. (1998). *Le Décembre des intellectuels français*. Paris: Liber-Raisons d'agir, 1998.
- Fonsegrive, G. (1917). *De Taine à Péguy. L'évolution des idées dans la France contemporaine*. Paris: Bloud et Gay.
- Frank, B. (1984). *Grogards et Hussards, [Les Temps modernes, 1952]*. Paris: Le Dilettante.
- Gauchet, M. (1993). La droite et la gauche. En Pierre Nora (dir.), *Les Lieux de mémoire*, III: Les France, 1. Conflits et partages (pp. 395-467). Paris: Gallimard.
- Gaxie, D. (1978). *Le Cens caché. Inégalités culturelles et ségrégation politique*. Paris: Seuil.
- Gide, A., i Schlumberger, J. (1993). *Correspondance 1901-1950*. Paris: Gallimard.
- Grasset, B. (1929). *La Chose littéraire*. Paris: Gallimard.
- Haskell, Francis (1989). L'art et le langage de la politique. En *De l'art et du goût. Jadis et naguère*. Paris: Gallimard.
- Hertz, R. (1970 [1928]). La prééminence de la main droite. Étude sur la polarité religieuse. En *Sociologie religieuse et folklore*. Paris: PUF, 84-109.
- Hewitt, N. (1996). *Literature and the right in postwar France. The Story of the Hussards*. Washington / Oxford: Berg.
- Lacroix, B. (1985). Ordre politique et ordre social. En *Traité de science politique*, 1.
- Lanzmann, C. (1955). L'homme de gauche, *Les Temps Modernes*, La Gauche, 112-113, 1626 i ss.
- Laponce, J.A. (1981). *Left and Right. The Topography of political perceptions*. Toronto/Londres: University of Toronto Press.
- Laurent, J. (1951). Paul & Jean-Paul, *La Table ronde*, febrer del 1951, 22-53.
- Laurent, J. (1989[1955]). *Les Années 50*. Lió: La Manufacture.
- Lefèvre, F. (1996). *Une heure avec....* Paris: Gallimard, 1924-1929, reed. selectiva presentada i anotada per Nicole Villeroux, Nantes, Siloë.
- Loué, T. (1996). Les fils de Taine entre science et morale. À propos du *Disciple* de Paul Bourget (1889), *Cahiers d'histoire*, 65.
- Mannheim, K. (1990). *Le Problème des générations*. Paris: Nathan.
- Martin, M. (1997). *Médias et journalistes de la République*. Paris: Odile Jacob.
- Matonti, F. (2000). Les intellectuels et le Parti: le cas français, a Michel Dreyfus et alii (dir.), *Le Siècle des comunismes* (pp. 405-424). Paris: L'Atelier.
- Mauriac, F. (1947). *Journal 1932-1939*. Paris: La Table Ronde.
- Nourissier, F. Les maladies de la droite, *La Parisienne*, 603-608.

- Paulhan, J. (1992). *Choix de lettres, t. II, 1937-1945. Traité des jours sombres*. París: Gallimard.
- Paulhan, J. i Arland, M. (2000). *Correspondance 1936-1945*. París: Gallimard.
- Péru, J.-M. (1991). Une crise du champ littéraire français: le débat sur la littérature prolétarienne, 1925-1935, *Actes de la recherche en sciences sociales*, 89, 47-65.
- Peter, R. (1949). *L'Académie française et le XXe siècle*. París: Librairie des Champs Élysées.
- Prassoloff, A. (1989). *Littérature en procès: la propriété littéraire sous la monarchie de Juillet*, tesi doctoral. París: EHESS.
- Prochasson, C. (1993). *Les Intellectuels, le socialisme et la guerre (1900-1938)*. París: Seuil.
- Prost, A. (1968). *Histoire de l'enseignement en France 1800-1967*. París: Armand Colin.
- Quint, L.-P. (1945). Les écrivains devant la société, *Les Lettres françaises*, 26 de maig del 1945.
- Racine, N. (1967). Une revue d'intellectuels communistes dans les années vingt: *Clarté* (1921-1928), *Revue française de science politique*, 17(3), 484-519.
- Rémond, R. (1982). *Les Droites en France*. París: Aubier.
- Rieuneau, M. (1974). *Guerre et révolution dans le roman français 1919-1939*. París: Klincksieck.
- Rivière, J. (1919). La Nouvelle Revue française, *La Nouvelle Revue Française*, 69.
- Rony, O. (1977: 49). *Les Années roman 1919-1939. Anthologie de la critique romanesque dans l'entre-deux-guerres*. París: Flammarion.
- Sapiro, G. (1999). *La Guerre des écrivains (1940-1953)*. París: Fayard.
- Sapiro, G. (2001). La responsabilité de l'écrivain: de Paul Bourget à Jean-Paul Sartre. En M. Einfalt, i Jurt, J. (dir.), *Le Texte et le contexte. Analyses du champ littéraire français XIXe-XXe* (pp. 219-240). Berlín: Arno Spitz.
- Sartre, J.-P. (1998). *La Responsabilité de l'écrivain*. París: Verdier.
- Seigel, J. (1991). *Paris-Bohème. Culture et politique aux marges de la vie bourgeoise 1830-1930*, trad. fr. París: Gallimard.
- Serry, H. (1998). Les écrivains catholiques dans les années 20, *Actes de la Recherche en sciences sociales*, 124, 80-87.
- Serry, H. (2000). *L'Invention de l'écrivain catholique. Le mouvement de renaissance littéraire catholique (1880-1933). Contribution à une sociologie du renouveau*, tesi doctoral. Université Paris X-Nanterre, 2 vols.
- Simonin, A. (1996). La littérature saisie par l'Histoire. Nouveau Roman et guerre d'Algérie aux Éditions de Minuit. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 111-112, 69-71.
- Simonin, A. (1998). 1815 en 1945: les formes littéraires de la défaite, *Vingtième siècle*, 59, 48-61.
- Sirinelli, J.F. (1990). *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et pétitions au XXe siècle*. París: Fayard.
- Stendhal, (1972). *Salon de 1824, a Mélanges, III, Peinture, Oeuvres complètes*. Ginebra: Édito-Service.
- Thibaudet, A. (1927). *La République des professeurs*. París: Grasset.
- Thibaudet, A. (1932). *Les Idées politiques de la France*. París: Stock.
- Thiesse, A.-M. (1991). *Écrire la France. Le mouvement régionaliste de langue française entre la Belle Époque et la Libération*. París: PUF.
- Touzot, J. (dir.) (2000). *François Mauriac*. París: L'Herne.
- Triolet, E. (1948). *L'Écrivain et le livre ou la suite dans les idées*. París: éd. Sociales.
- Valéry, P. (1974). *Cahiers, t. II*. París: Gallimard, col. Bibliothèque de la Pléiade.
- Weber, Max (1959). *Le Savant et le Politique*, trad. fr. París: Plon, 1959 [Trad. cat. *La ciència i la política*, València, PUV, 2005].

NOTA BIOGRÀFICA

Gisèle Sapiro és investigadora del CNRS al Centre de Sociologia Europea i és professora a l'École des Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) de París. És especialista en sociologia dels intel·lectuals i la literatura, ha publicat diversos articles sobre aquesta temàtica entre els que destaca el seu llibre sobre els escriptors durant l'ocupació *La guerre des écrivains 1940-1953* (París: Fayard, 1999).